

Kamilla Ødegård

**Tidligere straffedømte og
tilbakeføringsprosessens utfordringer**

Masteravhandling i Sosialantropologi

Sosialantropologisk Institutt

Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet

Vår 2014

Abstrakt

Avhandlingen handler om tidligere straffedømte og deres vei til et lovlydig og rusfritt liv. Hovedfokuset ligger i hvordan de indre mekanismene og den sosiale organisasjonen i det kriminelle miljøet problematiserer tilbakeføringsprosessen. Jeg har gjort feltarbeid i Trondheim, gjennom stiftelsen WayBack, som er en stiftelse for tidligere straffedømte, av tidligere straffedømte. I tillegg har jeg gjort et feltarbeid i Trondheim Kretsfengsel, ved avdeling Modulen. Avdelingen har fokus på rehabilitering og bekjempelse av gjengangerkriminalitet. På bakgrunn av dette har jeg en god oversikt og forståelse av prosessen fra fengsel til løslatelse, og tiden etter løslatelse.

Det er ulike aspekter ved det kriminelle miljøet som problematiserer en eventuell tilbakeføringsprosess. Jeg har valgt å fokusere på de indre mekanismene og den sosiale organiseringen i et kriminelt miljø, som var to av de mest fremtredende aspektene under mitt feltarbeid. Med indre mekanismer siktes det til nettverket blant tidligere straffedømte og hva dette nettverket gir dem i form av gjensidig hjelp, sosial støtte og tilhørighet. Det er i nettverket og i relasjon med hverandre at tidligere straffedømte får tilgang til goder som ellers ville vært utilgjengelige for dem. Disse godene som gjør det mulig å overleve i et kriminelt miljø, er de samme som problematiserer en eventuell tilbakeføringsprosess. Et annet aspekt ved det kriminelle miljøet som kan gjøre tilbakeføringsprosessen vanskelig, er deres sosiale organisering. Innad i et kriminelt miljø finnes et hierarki hvor det er en leder som har makt og midler til å fordele knappe ressurser, og som konsekvens sette medlemmer av miljøet i svart gjeld. Lederen blir referert til som "Big-Man" i avhandlingen og er spesielt synlig i fengselet. Gjennom den svarte gjelden blir individet forankres i det kriminelle miljøet. Videre belyser jeg hvordan WayBack bruker sin kunnskap om det kriminelle miljøet i deres arbeid mot bekjempelse av gjengangerkriminalitet. De ønsker å skape et nytt alternativt nettverk for tidligere straffedømte, slik at de har kontakter utenfor det kriminelle miljøet. Ved å øke sin sosiale kapital i sivilsamfunnet, har tidligere straffedømte en bedre sjanse til å klare seg utenfor det kriminelle miljøet.

I avhandlingen påstår jeg at det kriminelle miljøet utgjør en subkultur, og som en konsekvens av å være medlem av en subkultur følger stigmatisering og stempling. Om et individ ikke følger de normer og regler som gjelder i det gitte samfunn, resulterer det i at man blir stemplet som "avvik". Denne stemplingen internaliseres og reproduseres i den enkelte. Blir man stemplet som et "avvik", handler individet dermed avvikende. Dette aspektet er en del av problematikken som omhandler tilbakeføringsprosessen.

Forord

Fra start til slutt så har dette vært en givende og utfordrende prosess. Jeg har vært langt utenfor min komfortsone, og til tross for at feltarbeidet fant sted i en by hvor jeg har bodd i 5 år, var det som å tre inn i et helt nytt landskap. Det har vært krevende, og jeg har gitt av meg selv like mye som jeg har fått tilbake. Skriveprosessen har vært morsom, altopplukende, slitsom og intens. Det har vært en lang vei til den endelig teksten, men det har vært en lærerik prosess. En ting er sikkert; jeg hadde ikke klart det på egenhånd og det er flere takk som bør deles ut.

Først – veileder Jan Ketil Simonsen. Takk for alle gjennomlesninger, konstruktive tilbakemeldinger, ærlighet og støtte. Jeg har gått fra kontoret ditt med ny giv og skrivelyst. Det setter jeg pris på.

Stor takk til Trond Guldberg, uten hjelp fra deg ville dette blitt en tynn oppgave. Du har kjørt, hentet og fraktet både meg og medlemmene rundt slik at jeg på best mulig måte kunne gjennomføre feltarbeidet. Takk for at du har vært så positiv til både meg og avhandlingen. Ved å dele din historie så åpent og ærlig er du et forbilde for medlemmene i WayBack. Takk til de øvrige ansatte ved WayBack, som har holdt ut med meg og alle mine spørsmål. Takk til alle tidligere straffedømte som har bidratt både til avhandlingen og til min personlige vekst. Jeg ønsker dere alt godt.

Takk til lesesalvenner som har gjort denne prosessen morsom og lattermild. En spesiell takk til Linn Silje, som jeg har delt alle oppturer og nedturer med gjennom denne prosessen og som har vært til stor støtte.

Et eventyr har nådd slutten. Når det er sagt håper jeg alle mennesker finner slik glede i faget sitt som jeg har gjort i sosialantropologi.

Kamilla Ødegård

Innhold

Abstrakt	s. 3
Forord	s. 5
Kapittel 1. Introduksjon	s. 9
Kapittel 2. Deltagende observasjon	s. 15
Begrunnelse av tema	s. 15
Forforståelse	s. 15
Opprettelse av kontakt med WayBack	s. 16
Deltagende observasjon i praksis	s. 16
I felt	s. 17
Etikk	s. 18
Kapittel 3. Indre bånd	s. 21
Nettverkets betydning i et kriminelt miljø	s. 23
Generalisert resiprositet blant tidligere straffedømte	s. 26
Tilhørighet og tillit i det kriminelle miljøet	s. 28
Tilbakeføring og indre bånd	s. 30
Kapittel 4. ”Big-Man”	s. 35
Knappe ressurser og svart gjeld	s. 38
Symbolsk kapital i det kriminelle miljøet	s. 41
Kapittel 5. WayBack	s. 47
WayBack Stiftelsen	s. 47
Organisering	s. 48
Praksis	s. 50
Ideologi	s. 54

En dag på WayBack	s. 55
Andre tilbud i Sør-Trøndelag	s. 56
WayBack og tilbakeføring	s. 58
Kapittel 6. ”Outsiders”	s. 61
Miljøet som subkultur	s. 62
Stigma	s. 64
Hovedstatus: Kriminell	s. 67
Avvikskontroll	s. 70
Kapittel 7. Avslutning	s. 73
Litteraturliste	s. 79

1. Introduksjon

Over halvparten av dem som slipper ut av norske fengsler kommer inn igjen (Svennevig 2012:12). Hovedargumentet i denne avhandlingen er at det finnes aspekter ved det kriminelle miljøet som binder aktørene sammen. Disse aspektene er de samme som problematiserer en eventuell tilbakeføringsprosess. Jeg har valgt å fokusere på to forhold innad i et kriminelt miljø; de indre mekanismene og den sosiale organiseringen i et kriminelt miljø. De indre mekanismene er de som gjør det mulig å overleve i et kriminelt miljø, da det i stor grad omhandler gjensidig hjelp, sosial støtte og tilhørighet. I tillegg er tidligere straffedømte medlem av en subkultur som omhandler fordeling av knappe ressurser og svart gjeld. Den sosiale organiseringen problematiserer tilbakeføringsprosessen fordi det forankrer individet gjennom gjeldsbånd. Som en konsekvens av å være en del av en subkultur som jeg mener det kriminelle miljøet utgjør, følger stigmatisering og stempling. Stigmatiseringen internaliseres og reproduseres i den enkelte og virker ytterligere som en hindring for reintegrering til sivilsamfunnet.

Så tidlig som i 1840 har det i kriminalomsorgen vært et klart mål at straffedømte skal "bedre ut enn inn". Kriminalomsorgen har etter dette arbeidet for at alle innsatte skal ha noe å gå til etter at de løslates. Dette kan være en jobb, en utdanning, en bolig eller

et alternativt sosialt nettverk. Regjeringen Stoltenberg la i sin første Soria Moria-erklæring frem at de ville innføre en tilbakeføringsgaranti. Hensikten med denne var å minske tilbakefall til ny kriminalitet og dermed minske kriminaliteten i sin helhet. Dette skulle også redusere antall ofre. I 2001 ble det lovfestet i straffegjennomføringsloven at "Kriminalomsorgen skal legge særlig vekt på det som skal fremme den domfeltes evne til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster" (Straffeloven § 53 første ledd, bokstav b og bokstav c), mer spesifikt i § 3 første ledd: "Kriminalomsorgen skal motvirke nye straffbare handlinger". Daværende justisminister Hanne Harlem begrunnet lovgivningen med at rehabilitering og straff er uadskillige og at "allerede kort tid etter at straffen er påbegynt, skal du bevege deg mot løslatelse" (Harlem i magasinet Aktuelt nr. 5/2000). Det er stor fokus på at fengselsstraff skal virke rehabiliterende og motvirke nye straffbare handlinger (Str.mld. nr. 37 2007-2008).

Tilbakeføringsgarantien tilbyr ingen nye rettigheter til de straffedømte, men er en politisk ambisjon og forpliktelse regjeringen har påtatt seg om å bidra til at straffedømte også får ta del i det alle borgere har rett til. (Str.meld. nr. 37 2007/2008). I forbindelse med den nye tilbakeføringsgarantien setter regjeringen også fokus på betydningen av sosiale nettverk, et fokus det har vært mangel på tidligere. Her ønsker regjeringen i større grad å involvere frivillige organisasjoner i dette arbeidet, slik som organisasjonen WayBack.

Stiftelsen WayBack jobber mot å skape nye sosiale nettverk for tidligere straffedømte, og mener at dette er mye av nøkkelen mot bekjempelsen av gjengangerkriminaliteten. Ved å ha et nettverk som strekker seg utover det kriminelle miljøet har den enkelte større mulighet for å leve et liv uten kriminalitet og narkotikamisbruk. Majoriteten av de ansatte i WayBack er tidligere straffedømte, og vet dermed hva som kreves for å klare nettopp dette. De har gått veien, og ønsker å dele sin kunnskap med andre. De tilbyr ikke en oppskrift på hvordan dette skal eller bør gjøres, men ønsker å skape et håp hos den enkelte om at det er mulig. Det er mulig å bli en "vanlig" samfunnsborger til tross for at man har sittet i fengsel. Svennevig har skrevet et bok om WayBack (2012), som er ment for fadderne i organisasjonen. I lys av en tilbakeføringsprosess så er det flere ting Svennevig (2012) mener er viktige for at tilbakeføringen skal være

suksessfull. I WayBack bruker de "livshjulet" som kartellingsverktøy for hva som bør være til stede etter løslatelse, og har delt denne inn i fem områder; arbeid/sysselsetting, økonomi, bolig, nettverk og helse (2012).

Jeg ønsker å avgrense begrepene "kriminell" og "kriminalitet" i avhandlingen, på bakgrunn av at det er et klassifiseringsbegrep som er tett knyttet opp mot stigmatisering og bærer av fordommer. Ved å avgrense bruken av begrepene i avhandlingen ilegger jeg ikke mine informanter egenskaper eller verdier, men forholder meg til avgrensingen som ført i lovteksten. Hammerlin, Mathiassen og Strand (2006) skriver at loven er en konservativ tekst som det tar lang tid å forandre. I lovteksten er det dermed til enhver tid en rekke bestemmelser som er mer eller mindre "sovende" – de finnes i teksten, men de brukes sjeldent i praksis. Hadde det vært tilfelle, ville brorparten av Norges befolkning blitt klassifisert som "kriminelle". I velferdsstatens velsignelser og farer (2006) skriver Hammerlin et. al. at i en hverdagsforståelse er kriminalitet handlinger som skader andre, handlinger som er samfunnsfiendtlige, egoistiske eller onde. De bruker sekkebetegnelsen kriminalitet om alt fra å stjele andres eiendommer eller skade andres kropper, til å ikke betale det man skylder kemneren eller tagging¹. I straffeloven skiller de videre mellom forbrytelser og forseelser. Forseelse kan være offentlig urinering, en fartsbot eller drikke en øl på gaten, men forbrytelser er av mer alvorlig art. Forseelse munner som oftest ut i en bot på stedet (Hammerlin et.al 2006).

Hammerlin et.al (2006:22) går videre med å si at kriminalitet er en relasjon mellom elementer. Først en handling, så en lovbestemmelse som beskriver nettopp en slik handling og en håndhevelse av den aktuelle loven. Alle tre elementene er nødvendige for at sluttresultatet skal bli at handlingen (og gjerningspersonen) skal forstås som kriminell (Hammerlin et.al 2006:22).

Sett i forhold til avhandlingen avgrenses bruken av begrepene til følgende: Kriminell avgrenses til de som har sonet en eller flere dommer, og kriminalitet brukes som en samlebegrep for den aktiviteten de inngår i. Bakgrunnen for bruk av disse begrepene

¹ Spraye offentlige vegger med sprayboks eller bruke tusj

er at de er allmennkjente, og det kan være lettere å forholde seg til disse begrepene enn f.eks. lovbrudd, som Hammerlin et.al (2006) påpeker at *alle* i et samfunn begår. Et viktig perspektiv å ha i bakhodet underveis i denne avhandlingen er at kriminalitet er en sosial konstruksjon. Christie (2004) sier her at kriminalitet ikke forstås som en bestemt og avgrenset type handling, essensielt annerledes enn andre type handlinger. I dette perspektivet er ikke en handling kriminell i seg selv, i utgangspunktet, like lite som enkeltpersoner har en indre kriminell natur (2004). Handlinger og mennesker har derimot blitt kriminelle, og blir det stadig, i og gjennom komplekse sosiale forståelses- og fortolkningsprosesser (2004). Ingen er kriminelle, eller noe annet for den saks skyld, i kraft av seg selv (2004). Hvem man er, avhenger i stor grad av hvilken identitet man tillegges av omgivelsene og hvordan dette igjen speiles i seg selv (2004). For videre lesning avgrenses bruken av begrepene kriminell og kriminalitet som beskrevet over, uten å ilegge mine informanter andre egenskaper som er knyttet opp til begrepene i dagligtalen.

Avhandlingen strekker seg over syv kapitler og er bygd opp som følger: Introduksjonen gir et fremstilling av hva straffegjennomføringsloven mener at straffen er ment å være og forklarer tilbakeføringsgarantien. Videre presenteres hovedargumentet og jeg avgrenser bruk av begrepene kriminell og kriminalitet i avhandlingen. Metodekapittelet belyser bruk av sosialantropologisk metode og mine utfordringer under feltarbeidet. De to neste kapitlene, indre bånd og "Big-Man", er empiriske kapitler, hvor jeg viser gjennom empiri hvordan indre mekanismer og den sosiale organiseringen i det kriminelle miljøet kan være årsaker til at det er vanskelig å forlate et kriminelt miljø.

Deretter følger kapittelet om WayBack, hvor jeg viser hvordan stiftelsen er bygd opp og hvordan de bruker sin kunnskap om det kriminelle miljøet til å bekjempe gjengangerkriminalitet. De ønsker å skape et nytt, alternativt nettverk for tidligere straffedømte, slik at de har kontakter utenfor det kriminelle miljøet. Kapittel 6, "Outsiders" handler om konsekvensene av å være en del av en subkultur, som jeg mener det kriminelle miljøet utgjør. Det viser hvordan stigmatisering internaliseres og reproduseres i den enkelte. Her blir også begrepet "avvik" tematisert. Avhandlingen ender med en avslutning, hvor jeg trekker trådene sammen fra de foregående

kapitlene, samt reiser forslag til videre diskusjon og ettertanke omkring kriminalitetsproblematikk.

2. Deltagende observasjon

Begrunnelse for valg av tema

Våren 2012 gjorde jeg et feltarbeid i forbindelse med bacheloroppgaven min i Sosialantropologi ved Tunga Kretsfengsel, hvor jeg samlet empiri for min oppgave om rehabilitering ved avdeling Modulen. Underveis i feltarbeidet snakket vi om livet utenfor murene og løslatelse. Noen gledet seg, noen gruet seg, noen hadde planene klare og andre ikke. Vi snakket også mye om den store frykten, ”å slippe ut til ingenting”. Dette skulle vise seg å bli fokuset i min masteravhandling. Etter feltarbeidet i fengselet oppsøkte jeg WayBack, som er en organisasjon for tidligere straffedømte av tidligere straffedømte.

Forforståelse

Før feltarbeidet mitt i fengselet, visste jeg lite om hvordan straff gjennomføres i praksis, hvordan det oppleves for den enkelte å være fengslet, samt hvilke utfordringer de støter på når de slipper ut. Det var i stod grad media som stod for min kunnskap om fengselsopphold og løslatelse. I fengselet lærte jeg meg hvordan å stille spørsmål, når det var passende å spørre og hvilke spørsmål det var best å vike vekk fra. Når jeg kom til WayBack hadde jeg allerede lært meg kodene og språket innenfor rammene i et

kriminelt miljø, og det ble derfor lettere å skape relasjoner med tidligere straffedømte gjennom WayBack enn det var med de innsatte våren 2012.

Opprettelse av kontakt med WayBack

Jeg ønsket å gjøre et feltarbeid hvor det var mulighet for daglig samhandling med tidligere straffedømte. Det var flere organisasjoner det hadde vært mulig å gjøre dette hos, men valget falt på WayBack. Jeg fikk avtalt et møte med daglig leder hvor vi skulle snakke om mitt prosjekt, hva jeg trengte for å gjennomføre det på best mulig måte og hvordan WayBack kunne bidra. Det viste seg at WayBack hadde hyppig besøk av studenter fra flere ulike fagdisipliner. Det som ble forskjellen på meg og studenter fra andre disipliner var lengden og intensiviteten på feltarbeidet. Etter feltarbeidet var over, og skriveprosessen begynte, har jeg fortsatt å være hos WayBack, dog mer sporadisk. Det har vært viktig for meg å ha en dialog med stiftelsen også underveis i skriveprosessen.

Deltagende observasjon i praksis

Tiden før feltarbeid brukte jeg mye tid på å lese meg opp på hvordan å gjøre et sosialantropologisk feltarbeid som er deltagende observasjon. Med Briggs (1986) og Spradley (1980) godt plassert i sekken gikk jeg ut i feltarbeidet med, hva jeg anså, en god metodeforståelse. Feltarbeid er en treffende betegnelse som nettopp får frem at vi gjør ting, vi kommuniserer, vi handler, vi utfolder en aktivitet med alle våre sanser, vår angst, vårt pågangsmot, våre mangler og vår tålmodighet og iver (Krogstad 1989:80).

Jeg var opptatt av at det jeg fikk av informasjon fra de tidligere straffedømte kom naturlig. Jeg satt meg aldri ned i en intervjusetting, hadde 20 spørsmål og ønsket 20 svar. Det var, og er fortsatt, en kontinuerlig relasjon med fokus på samtale. Jeg har vært som en kasteball mellom løgn og sannhet, men jeg har allikevel tro på at observasjon over lengre tid gir en indikasjon på hvordan det gitte menneske er og handler.

I felt

Det kriminelle miljøet er et utfordrende felt på mange områder. Mye tid ble tilbrakt på WayBack-huset, sammen med de ansatte og medlemmer. I tillegg møtte jeg tidligere straffedømte på andre arenaer, slik som fotballtrening, i byen, på kafe og på rehabiliteringssentre. Det var en ”fortellerkultur” slik man kan finne igjen i mange andre organisasjonen og instanser. Denne avhandlingen er blitt til gjennom samtaler med tidligere straffedømte og gjennom historier som er blitt fortalt av ansatte ved stiftelsen WayBack.

De fleste samtalene var av hyggelig art, som gikk lett og var preget av latter og humor. Andre ganger ble jeg virkelig satt på plass, med kommentarer som ”dette kan du umulig vite noe om”. Og kanskje hadde de rett. Tidlig i feltarbeidet prøvde jeg å si minst mulig, og la dem stå for praten. Jeg responderte og kom med svar, men jeg dominerte ikke samtalen. Dette fungerte ikke, da det ble helt stille. Jeg fikk følelsen av at de ventet på at jeg skulle si noe, spørre om noe eller vite noe. Så jeg fant ut at den beste måten å samhandle med dem på, var å snakke om hverdagslige ting, fortelle om meg selv, fortelle vitser og skape en relasjon utover ”feltarbeider-informant” rollen. Jeg fant meg selv overanalysere og tenke for mye, noe som hindret meg i å snakke med mennesker. Når jeg gjorde meg selv bevisst på dette, endret formen på samtalene seg. Da ble det lett, moro, lærerikt og spennende, slik jeg hadde sett for meg at det skulle være. Da var jeg ikke lenger i samhandling med tidligere straffedømte eller rusmisbrukere, men med mennesker med langt flere egenskaper enn som så. Det er nok som Nils Christie har sagt (2004): Vi må *se* hverandre. Da ser vi menneskene.

Det kriminelle miljøet, i likhet med WayBack, er mannsdominerte arenaer. Derfor har det vært utfordrende å være en jente blant så mange menn, og dette har til tider preget både samtalen og konteksten. Hver gang jeg møtte et nytt medlem eller en tidligere straffedømt ønsket de gjerne en avklaring på hvem jeg var og hvorfor jeg var der. De testet meg, og forhandlet om hvem jeg var. Jeg sitter allikevel igjen med en tanke om at det var lettere å bli godtatt i miljøet, fordi jeg var jente. Det kriminelle miljøet er et minefelt, og det er lett å trå feil. Selv har jeg trådd feil mange ganger, og kommer sannsynligvis til å tråkke feil igjen. Jeg føler at siden jeg startet med feltarbeid i

fengselet gjorde dette meg mer sikker på hvordan å oppføre meg, kle meg, snakke, svare og reagere.

Språket og humoren i det kriminelle miljøet har vært en av de største utfordringene jeg møtte på i felt. Jeg befant meg i en subkultur med en svært distinkt intern humor som alle tok del i. Humoren var for det meste av seksuell art, enten i form av vitser eller fleiping om hverandres seksuelle legning. Antropologens kulturelle og sosiale ballast setter andre rammer for samhandling enn de aktørene selv bruker (Krogstad 1989), og denne ballasten har ofte kommet til syne i det vi kaller ”kultursjokk”. Begrepet er ment å dekke de første opplevelsene antropologer har i en fremmed kultur – sjokket man får ved å gå fra det kjente til det ukjente (1989:76). Humoren i det kriminelle miljøet ble et lite ”kultursjokk” for meg. Etter en stund ble dette normalisert, og jeg reagerte ikke like voldsomt mot slutten av feltarbeidet som jeg gjorde på begynnelsen. At jeg ikke var komfortabel med kommunikasjonsformen ble heller brukt som en barrierebryter mellom meg og tidligere straffedømte. Denne typen humor er ikke spesiell for WayBack som organisasjon, den samme humoren preget også fengselshverdagen. Når jeg har tatt opp dette som et seriøst tema blant ansatte og medlemmer av WayBack, var de alle klar over fenomenet og beskrev det nærmere som en ”yrkesskade”. Humor kan brukes til å skape en distanse til den harde virkelighet, skrev Jan Brøgger (1999:91). Dette kan anses som en unnvikelsesstrategi, som er en vanlig løsning på forhold preget av ambivalens (Brøgger 1999:91).

Etikk

Verdien av forskningen bør overstige de skader man eventuelt påfører den gitte gruppen, her snakker man om skader som at den enkelte gruppen føler seg kritisert, misforstått, uthengt eller stigmatisert (Alver og Øyen 1997:104). Jeg ønsker at medlemmene av WayBack føler at de har vært del av noe som kan hjelpe andre i fremtiden, og at det har vært en positiv erfaring i sin helhet. Når jeg ser tilbake på arbeidet, kan man skimte WayBacks problemstillinger og de områdene de kan forbedres. Dersom dette skaper positive endringer for deltakerne, vil avhandlingen også få en praktisk nytte.

I forskning ligger hovedansvaret til antropologen hos de han studerer (Spradley 1980). Det er viktig at informanten vet at han har rett til å være anonym (Spradley 1980). Jeg har derfor gitt alle mine informanter fiktive navn, med unntak av de ansatte ved WayBack som ønsket selv å stå med fornavn. Dette henger sammen med stiftelsens mål om at man skal ikke skjule sin fortid, man anse den som en ressurs.

Jeg har valgt å ikke klausulere oppgaven, på bakgrunn av at jeg ikke oppgir informasjon hvor mine informanter kan bli gjenkjent. Man kan dermed ikke identifisere mine informanter ut i fra denne oppgaven. Mine informanter har også vært klar over og benyttet seg av muligheten til å dele informasjon "off the record" (Spradley 1980). Dette er blitt respektert, og dermed ikke inkludert i oppgaven. Videre vil avhandling være tilgjengelig for både WayBack og mine informanter.

Geertz kommer med følgende utsagn: "You`ll never get it quite right" (1973), men antropologen må love å ikke lyve (Krogstad 1989). Vi forteller ikke hele sannheten (Crapanzano 1986 i Krogstad 1989). Antropologer er mer lik Cree-indianeren som ble innkalt som vitne i en rettsak om vannkraftplaner i Montreal (1989). Da han skulle avlegge ed, nølte han: "Jeg er ikke sikker på om jeg kan fortelle sannheten.. jeg kan bare fortelle det jeg vet" (Clifford 1986:8 i Krogstad 1989:81). Det samme har jeg forsøkt på i denne avhandlingen.

3. Indre bånd

Så er løslatelsesdagen her. Jeg pakker posen min med klær og går med en klump i magen gjennom gangene. Dørene låses opp foran meg mens jeg går, og jeg hører en fengselsbetjent si ”Ha det bra. Pass på deg selv”. Klokken er 9 på en mandag når jeg plutselig står utenfor fengselsmurene. Det er ingen her som møter meg, jeg er alene nå. Hva skal jeg gjøre?

Jeg tar med meg plastposen min med klær ned til bussholdeplassen, føler det står innsatt i panna mi, betaler de 50 kronene det koster for bussen og setter meg ned. Retning Munkegata. Angsten øker i takt med bussholdeplassene som blir annonsert over høyttaleren. Jeg har vært mye i Munkegata, solgt mye der og kjøpt enda mer. Jeg vet jeg kommer til å møte på gamle kjente, for miljøet i Trondheim er så lite. Kanskje jeg møter de jeg skylder penger? Hvis ikke i dag, så kanskje i morgen. Det er bare et spørsmål om tid.

Hvor skal jeg sove i natt? Jeg begynner å kjenne at kvalmen setter seg når bussen nærmer seg Solsiden, da er jeg snart i sentrum. Alt går så fort, bilene tuter, menneskene roper og bussene bråker. For et tempo. Langt større enn jeg har vært vant til i fengselet. Jeg har ingen mobil. Ikke at det hadde spilt noen

rolle, for hvem skulle jeg ringt? Bussen stopper i Munkegata og jeg går av bussen i takt med de andre passasjerene. Alle har et sted å gå, mens jeg blir stående her med plastposen min.

Så begynner jeg å gå, og uten at jeg vet det selv går jeg en vei jeg har gått hundre ganger før. Jeg står plutselig utenfor en leilighet på Ila, og jeg vet hvor mange ganger jeg skal ringe på før noen åpner. De slipper meg inn, og der sitter det noen kjente fjes og noen ukjente. De er glade for å se meg, og det føles godt. De gratulerer meg med å være ute av fengsel, men jeg vet ikke hva jeg skal svare. Er jeg glad for det? Det er nå jeg ser det, all dopet som ligger rundt og hvor ruset de andre er. Kvalmen slår meg som et slag i magen, og kroppen knyter seg. Suget etter rus. Jeg har ikke ruset meg på evigheter, faktisk så har jeg vært rusfri i flere måneder. Jeg vet at en bolig venter på meg, men jeg vet bare ikke når jeg får den. Jeg har planlagt å være rusfri frem til jeg får den, for da skal alt endre seg. Da skal jeg starte helt på nytt. Men for i kveld må dette duge.

Jeg spør om jeg kan overnatte, og sier at det bare blir for en natt. De sier ja. Fint, da har jeg tak over hodet. I alle fall i natt. Så ser jeg at klokken bare er elleve, og at det er lenge til jeg kan trekke meg unna de andre og dopet. Den neste avtalen min er med frigangen hvor jeg må melde meg om to dager. Faen, to hele dager.

Beretninger fra tidligere straffedømte

Dette er beretninger fra flere tidligere straffedømte, som jeg har valgt å sette sammen til en helhetlig historie. Denne historien gir et bilde på hvordan det oppleves å slippe ut av fengsel. Institusjonen man er en del av kan representere det trygge og kjente, og tanken på å skulle klare seg alene igjen er skremmende og uten hjelpere er det lett å søke gamle mønstre eller gi opp (Tjersland et. al 2013). Min påstand er at medlemmer av et kriminelt miljø er en del av et sosialt nettverk og en subkultur der de opplever tilhørighet, identitet og hvor de bygger seg opp sosial og symbolsk kapital (Bourdieu 1986). I dette kapittelet ønsker jeg å argumentere for denne påstanden, og deretter belyse hvordan disse aspektene ved det kriminelle miljøet problematiserer

tilbakeføringsprosessen. Først ønsker jeg å belyse hvordan det sosiale nettverket blant tidligere straffedømte fungerer, og hvilke egenskaper det innehar.

Nettverkets betydning i et kriminelt miljø

For å tematisere nettverket i det kriminelle miljøet, ønsker jeg først å komme med en avgrensning av sosiale nettverk. Sosialt nettverk som begrep og fagperspektiv har røtter i tre faglig hovedkilder: Felt-/gruppe- og sosiometrisk teori og metode, matematisk og grafisk teori, og det antropologiske feltarbeids fagperspektiv (Fyrand 2005:30). John Barnes er imidlertid den første som brukte begrepet sosialt nettverk i den betydningen vi kjenner i dag, da han i sitt antropologiske feltarbeid på kystsamfunnet Bremnes brukte det for å beskrive den uformelle sosiale strukturen (Bø og Schiefloe 2007:37). Et sosialt nettverk består så av ulike sfærer, hvor ulike mennesker kategoriseres ut i fra relasjonens styrke. Nettverkets intime sone består av de som står oss nærmest: Foreldre, barn, kjæreste og nære venner (Varang 2004).

Deltagelse i et sosialt nettverk gir tilgang til ressurser. Dette gjelder også som medlem av et kriminelt miljø. Gjennom relasjoner til andre kan man få hjelp og støtte av mange forskjellige typer (Bø og Schiefloe 2007). Vi kan få, bytte og låne materielle goder, penger og tjenester. Vi kan få trøst i situasjoner som er vanskelige å håndtere på egenhånd (2007). Wayne Baker sa det slik ”Å ha suksess er et sosialt fenomen: Det avhenger av våre relasjoner til andre” (2000:9). Videre definerer Schiefloe et sosialt nettverk slik;

”Ett sett av relativt varige, uformelle relasjoner mellom mennesker. Et nettverk er derved definert ved to mengder, en mengde aktører og en mengde relasjoner mellom disse. Aktørene er elementene i nettverket, og relasjonene er koblingen mellom disse” (1992:19).

Det finnes to virkeligheter – den reale og den sosiale. Nettverk utspiller seg i den sosiale. Den reale virkelighet er der uavhengighet av den menneskelige eksistens, hvorav den sosiale virkelighet må skapes; den må iscenesettes på samme måte som et skuespill (Brøgger 1999:46). Når vi skal forstå samhandling mellom mennesker, er vårt utgangspunkt den sosiale situasjonen (1999:47), og en sosial situasjon oppstår først når to eller flere mennesker er enige om å samhandle (1999). Samhandlingen

utspiller seg på en scenen i teateret, hvis vi låner et begrep fra Goffman (1959). I en situasjon kan det være stuen eller kjøkkenet som utgjør arenaen, i en annen gatehjørnet, restauranten eller publikumstribunene (Brøgger 1999).

Den sosiale virkeligheten i fengselet innebærer rammer, struktur, samhandling og fysisk aktivitet. Under mitt feltarbeid ved rehabiliteringsavdelingen Modulen, var den enkelte pålagt å skrive under på at man skal holde seg rusfri og delta på de felles aktivitetene som er lagt opp. En avdeling med slike føringer blir kalt en kontraktbasert avdeling. Hvis man ikke følger de reglene man har skrevet under på, risikerer man å bli kastet ut fra avdelingen og miste de ”goder” som finnes der. Modulen har også stor fokus på samfunnstrening, og har fem timer i uken hvor de innsatte gjør aktiviteter som er lagt utenfor fengselsmurene. Dette kan variere fra uke til uke, og omhandler aktiviteter som fotballkamp, gokart, bowling eller spise på restaurant. Dette i følge med to fengselsbetjenter. Når man soner ved en slik avdeling, er det ”lett” å holde seg rusfri, og tilfeldige urinprøver er et av midlene de bruker for å hjelpe de innsatte til å leve et rusfritt liv. Det arrangeres også morgenmøte en gang i uken hvor alle på avdelingen setter seg sammen for å snakke om dynamikken på avdelingen og hvordan den enkelte føler at sin soning og rehabilitering går. Disse møtene er spesielt viktig hvis det er en uoverensstemmelse på avdelingen. Da setter hele avdelingen seg ned og løser problemene i fellesskap. Dette skal også virke produktivt i forhold til problemløsning utenfor fengselsmurene.

Når man så løslates mister man rammene, strukturen og den sosiale samhandlingen. Den sosiale virkeligheten man har vært en del av faller bort. Hverdagen er igjen helt og holdent deres egen, og det er opp til hver enkelt å fylle den. I samtale med en av mine informanter om hva han følte omkring løslatelse svarte han ”Du skal jo liksom glede deg da”. Men det var ikke glede han kjente på den morgenen. Han kjente på angsten om hvor han skulle gå, hva han skulle gjøre og hvor han skulle sove den natta. ”Du skal liksom glede deg”. Juble. Du er fri. Det er ikke alltid jubelen sitter så løst som tårene gjør når man vender ryggen til fengselsmurene.

Mange innsatte opplever å ha mer innenfor murene, enn de har utenfor. I fengselet har man en seng som er deres egen, en egen celle å trekke seg tilbake til, mat, mulighet til jobb/skole og både fengselsbetjenter og med-innsatte å samhandle med. Man er fri fra

jaget etter rusen, kriminaliteten og gjelden. Det blir en pusterom i en ellers skremmende og hektisk hverdag. Straffen er frihetsberøvelsen, og det kan være både vanskelig og tungt å ikke ha kontroll over eget liv og være borte fra familie og venner utenfor miljøet. Det at man soner sammen med venner fra miljøet kan på en annen side virke positivt for individets soningskvalitet og rehabilitering.

Jens, en tidligere straffedømt, hadde vært avhengig av rusmidler i flere år. Jens hadde ikke et sosialt nettverk, verken i sivilsamfunnet eller i det kriminelle miljøet, og stod dermed alene i sitt narkotikamisbruk. Dette endret seg da han ble kjent med noen fra det kriminelle miljøet. Her fant han likesinnene, mennesker som han ble glad i og som ble glad i han. Rusen endret karakter og handler ikke lenger om å komme seg vekk fra en ensom hverdag – men ble heller en sosial aktivitet som han delte med flere. Å få et sosialt nettverk ble redningen for Jens. Det å sone sammen med venner hadde også positiv utvikling for ”gjengen” som en helhet, da det var flere som ønsket å lede et rusfritt liv og hjelp derfor hverandre.

”Jaja, hele gjengen er der. Alle fikk overført² nesten, så nå er det egentlig veldig greit, hele kompisgjengen er der. Det er jo rart å tenke på hvordan det var før da. Jeg var helt alene. Så ble jeg kjent med de andre, og da gikk det ganske bra. Det blir så svart da, når man sitter sånn med det alene”.

Jens, tidligere straffedømt

Venner i det kriminelle miljøet har stor betydning for den enkelte. Det å ha noen man deler den samme livsstilen med, som man stoler på og har tillit til er viktig. Venner kan være årsaken til at man ”klarer” seg, at man overlever i det kriminelle miljøet. En annen av mine informanter følte at det var vanskelig å takke ja til rehabiliteringsplass på grunn av sine venner. Han ville ikke miste dem. Mark Granovetter (1982) trekker et skille mellom sterke og svake bånd i et nettverk. Det båndet som finnes mellom tidligere straffedømte kan ansees som sterkt. Sterke bånd defineres som å være nære og intime relasjoner (1982). Kriminelle har ofte brent mange broer på sin vei, i forhold til familie og nyktre venner. På bakgrunn av dette sitter ofte tidligere straffedømte bare igjen med hverandre.

² Til samme avdeling

En av årsakene til at vennskap blir så sterke, er at under fengsling har man begrenset adgang til kontakt med familie og andre vennerelasjoner. Tallene er klare; innsatte skårer dårlig på sosialt nettverk, og det er spesielt familiekontakten som er dårlig (Skarøhamar 2002:73). Her menes det sosiale nettverket som strekker seg utenfor det kriminelle miljøet. De straffedømte er avhengig av hverandre for nettverk, vennskap, overlevelse, tjeneste, goder og for å skaffe seg penger og rusmidler. Gjennom aktivitetene i omsetningssystemene bindes aktørene sammen av gjensidige forpliktelser som utformes og opprettholdes gjennom blant annet gjeld og vennetjenester (Smith-Solbakken & Tunglund 1997:131).

For mange er alternativet verre. For å integreres i sivilsamfunnet må man etablere seg på nytt, med de belastninger dette gir, og en stoffri tilværelse innebærer for mange en overgang til en klienttilværelse hvor man sykeliggjøres og stigmatiseres (1997). Mange blir venneløse, ensomme og opplever livet som innholdsløst og kjedelig. Selv om det kriminelle livet til tider kan være stressende og helsefarlig, kan det likevel være spennende og en aktiv tilværelse med tilstrekkelig med penger og venner (1997:132). Medlemmene i et kriminelt miljø er avhengig av hverandre for samhandling og ressurser. Med ressurser forstår vi en persons samlede egenskaper, ferdigheter og kunnskaper sammen med de sosiale statusposisjonene og tilknytninger han eller hun kan påberope seg (Brøgger 1999:51).

Generalisert resiprositet blant tidligere straffedømte

Wayne E. Baker sier at en generell betegnelse på mennesker kan være "homo reciprocus" – mennesket som gjengjelder eller tilbakebetaler (Baker 2000:134). Bø og Schiefloe (2007) skriver videre at bytte, eller tilbakebetaling, er den sentrale mekanismen i utviklingen av den personlige sosiale kapitalen. For å forstå gjensidig hjelp og resiprositet kan det være nyttig å se på Mauss (1995) og hans teori om resiprositet.

En gave eller en tjeneste må møtes med gjenytelse (1995). Når man ikke gir gjenytelsen umiddelbart, stifter man en diffus gjeld til giveren, en gjeld som før eller siden må innfris (1995). Det er vanlig å skille mellom to hovedformer for bytte.

Markedstransaksjoner kjennetegnes av begrenset eller direkte bytte der ytelse og motytelse gjøres opp direkte og til en avtalt pris (Bø og Schiefloe 2007). På den andre siden finner man generaliserte bytter, hvor en uformell norm om resiprositet ligger til grunn (2007). I det kriminelle miljøet finner man generaliserte bytter, fordi utvekslingen av goder mellom to aktører preges i stor grad av romslighet og lange tidsspenn. Her er man heller ikke så nøye med hvor mye man gir i forhold til hva man får igjen. Man er romsligere, spesielt ovenfor mennesker som man har sterke relasjoner til som nære venner eller familie (2007). Dersom man yter til et medlem i et nettverk, men får tilbake fra noen andre, snakker man om indirekte bytte eller nettverksbytte (2007:172).

Relasjonene mellom medlemmene av et kriminelt miljø er bygd opp rundt resiprositetsprinsippet. Dette kan være årsaken til at man velger å forbli i et kriminelt miljø. Man skylder hverandre tjenester, og er forventet til å stå til ansvar for dette. En informant fortalte meg en gang at "Hvis noen spør om de kan sove hos deg, så kan du ikke si nei". Dette gjelder også selv om du ikke har tatt i mot en tjeneste fra akkurat den personen. Hvis A spurte B om hjelp, og B kjenner C, så har C mulighet til å spørre om hjelp fra A. Her blir medlemmene en del av et samfunn med resiproke relasjoner, og hvor alle deler de knappe ressursene som finnes.

Det kan være hensiktsmessig å bruke Brøgger (1999) for å forstå avhengigheten mellom medlemmene i et kriminelt miljø. Brøgger (1999) sammenligner det syditalienske bondesamfunnet med situasjonen i et urbant industrisamfunn. En bonde i Italia er avhengig av sine naboer, og det er først og fremst her han søker hjelp i nødsituasjoner (1999). Det er fra naboen han må regne med den service som nå de fleste steder er tatt over av byråkratiet. Den syditalienske bonden må dermed ta andre taktiske hensyn enn en byborger, for bak den sosiale interaksjonen må syditalieneren hele tiden kalkulere ut fra det at han er knyttet til medborgerne, ikke bare som rekreasjonspartnere eller motparter i en gjensidig tilfredsstillende følelsesmessig kontakt, men også i meget konkret, materiell avhengighet (1999). På samme måte kan vi forstå gjensidigheten og avhengigheten blant tidligere straffedømte.

Tilhørighet og tillit i miljøet

Det sikkerhetsnett som vennskap i det kriminelle miljøet utgjør var et av de mest fremtredende aspektene underveis i feltarbeidet. Det er mellom venner tjenestene kommer fra. Ressursene, hjelpen og støtten. Alt ligger der, i relasjonene mellom medlemmene av et kriminelt miljø. Miljøet er preget av både fordeler og ulemper, og ved å ha dette i mente skapes et balansert bilde av miljøet. Solomon gjorde en studie om opiatmisbrukere på 60- og 70-tallet, hvor konklusjonen som ble trukket i ettertid var at konteksten, levesettet og ritualene knyttet til bruken var vel så viktig som selve stoffet (Pedersen 1977). Ruskulturen ble beskrevet særlig inngående i en doktoravhandling av den svenske sosiologen Bengt Svennson, hvor hans hovedfunn var at det var ganske forståelig at folk valgte å fortsette som narkomane (1997:21). Samme tendens ser vi i det kriminelle miljøet, hvor kriminalitet og rusmisbruk i stor grad går hånd i hånd.

”Så det er på en måte det som kan trakk dæ tilbake da, at du har så mye felles med dæm du har honge mye med da, med dæm som ruser sæ. Det kan jo at det er.. det er jo det enkleste valget da, å dra til dæm. I istedenfor å jobbe mæ å ta de rette valgan da, skape et nytt nettverk” *Henrik, tidligere straffedømt*

Medlemmer av et kriminelt miljø har sin sosiale forankring der. De opplever at de er trygge, ivaretatt og akseptert. Sandberg og Pedersen (2010:37) skriver at bruk av cannabis er sosialt og at det innebærer en forpliktelse til videre sosial interaksjon. I samtale med en av mine informanter snakket vi om hvordan kompisgjengen ville vært hvis man tok bort rusen: ”Sikkert vært like gode kamerater, men det er en felles ting vi gjør da, å ruse seg”. De finner hverandre som kompiser i sine felles interesser.

”Ja, det e de sosiale i det. Samma om hvis du skal røyke dæ en ræv eller ka det skal vær. Det er mye sosialt i det da. Dæ e liksom det samme som skjer hver helg da. Dæ e liksom festing, drikking, ja. Mye dop, og ja (...)”

Henrik, tidligere straffedømt

Smith-Solbakken og Tunglund (1997) tematiserte de positive sidene ved et kriminelt miljø i sin bok "Narkomiljøet":

Riktignok levde man i et miljø med bristende solidaritet mellom folk hvor sykdom, nød og død var hverdagsproblemer, men det fantes også attraktive innslag ved dette livet, som sosialitet og opplevelsesrikdom (1997:21).

En det-ordner-seg-alltid-innstiling ga følelse av frihet, mens det å være engasjert i det kriminelle miljøet var kompetansebyggende og ga opplevelsen av å være verdsatt og etterspurt (1997). I samtale med en av mine informanter sa han "Du er noen i miljøet da, det er mange som vet hvem du er og som spør etter deg og.. Ja, du er en del av noe da". For mange tidligere straffedømte er tilhørighet et viktig aspekt, og en av årsakene til at mange velger å forbli i et kriminelt miljø.

Ønsket om en fremtid og deltagelse i nettverk som ikke omhandler kriminalitet og rus, er en tanke mange tidligere straffedømte deler. Som Bjørn, en tidligere straffedømt, sa "Jeg vil ha det A4-livet - komme hjem fra jobb, sette meg ved middagsbordet og snakke om vanlige ting". Her kan man tolke "vanlige ting" som samtaler som omhandler nyheter, hverdagens trivialiteter og arbeidsdagen og ikke kranling om rusmisbruk, rehabilitering og fengsling. I møte med en av mine informanter hadde vi en samtale om hvordan samfunnet oppfatter "rett og galt", og om dette påvirket han i hans valg om hvilket liv å leve.

"Eller det har jo litt med normen å gjør å da, du følger jo litt av normen. At vanlig folk da hvis du kan si på den måten, dæm e jo itj å... Æ må jo gjør som vanlige folk, med det får e itj te hvis æ døtt tilbake til dæm gamle kompisan da"

Henrik, tidligere straffedømt

Relasjoner til familie og venner regnes både som et gode i seg selv og sees også i sammenheng med andre velferdsmaal (Dyb et.al 2006). I en undersøkelse blant innsatte, løslatte og pårørende foretatt av Foreningen for Fangers Pårørende (FFP) (2003) viser de til at innsatte mener at kontakten med familien hadde positiv betydning for de innsattes helse, for selvtilliten gjennom tilhørighet og identitet som annet enn kriminell, og for motivasjon til forandring av livsførsel etter løslatelse (2006:84). Man kan kjenne igjen det kriminelle miljøet som et lukket nettverk, og uttrykket referer til

tette, kontekstuelle nettverk som kan forekomme i geografisk isolerte områder, minoritetsgrupper, religiøse sekter og blant forskjellige avvikergrupper (Bø og Schiefloe 2007:116). Det som er karakteristisk for slike lukkede sosialsystemer er en viss likhet i identitet, rollespesialisering og samling av visse ideer, verdier, kunnskaper og ferdigheter (2007). De enkeltpersonene som går inn i slike nettverk, kan oppleve trygghet, ivaretagelse, sosial støtte og aksept (2007).

Hvis man skal overleve i et kriminelt miljø er det viktig at medlemmene har tillit til hverandre. Putnam (1996) skiller mellom grunnleggende tillit og sosial tillit. Den grunnleggende tillitten har sterke røtter til oppvekst og barndom, mens den sosiale tillitten er erfaring man gjør seg som voksen (1996). Tidligere straffedømte har lite grunnleggende tillit, noe som kan komme av flere ulike årsaker, og mangel på kontakt med familie kan være en av dem. Da står man igjen med sosial tillit. I en verden med rus og kriminalitet finnes det også uforutsigbarhet. Mennesker, omgivelsene og bosituasjonen er alle aspekter ved en straffedømtes liv som ofte er uforutsigbare. At det her skal finnes tillit, kan være vanskelig å tenke seg til. En vanlig oppfatning er at der hvor narkotikaproblemer og kriminalitet dominerer, mangler viktige moralske koder og narkomane fremstilles gjerne som helt uten grenser og normer (Smith-Solbakken og Tunglund 1997:107). Dette er ikke nødvendigvis en balansert fremstilling av miljøet. En viktig regel i det kriminelle miljøet som også omhandler tillit, er at man skal ikke tyste (1997). Moralen er: ”Hvis et opplegg sprekker, så tar du din straff og jeg min” (1997:108). Brudd på de normene og reglene som finner sted, kan medføre strenge sanksjoner internt i miljøet. Sanksjonene kommer i ulike former, og avhenger av normbruddet. Normbrudd kan bli møtt av ”en omgang juling” eller verre, – utestengelse og eksklusjon fra miljøet. For et individ som ikke har andre mennesker å vende seg til, kan dette være svært ødeleggende.

Tilbakeføring og indre bånd

Over har jeg argumentert for de sidene ved det kriminelle miljøet som oppleves positivt for den enkelte. På en annen side ser man at de samme sidene gjør det vanskelig å bryte ut av et kriminelt miljø. Stack (1974 i Rønning & Starrin 2009) ga et godt eksempel på hvordan samhold som gjør at en overlever, i neste omgang er en

hindring for at en kommer seg ut av sin situasjon. Hun beskrev et fattig, farget USA med enslige mødre og en del vikarierende fedre (2009). Yrkesdeltagelsen var lav, men de delte det de hadde, og de hjalp hverandre med omsorgsoppgaver (2009). Hvis noen fikk et løft når der gjaldt midler så opplevde de fleste at de skyldte felleskapet å dele disse godene (2009). På denne måten ble de værende i det samme samfunnet med de samme levekårene. På lik linje kan vi forstå hvordan resiprositetsprinsippet kan gjøre det vanskelig å forlate et kriminelt miljø.

Et annet eksempel er Christies (2004) feltarbeid som omhandler familiens betydning i Øst-Europa. I en tilværelse med knapphet både i form av penger og materielle ting, blir familie viktigere i Øst-Europa enn i Vest-Europa (Christie 2004:94). I en tilværelse av knapphet blir generasjonene tvunget nærmere hverandre (2004:94). De eldre blir kilden til hjelp, som de yngre blir når de eldre blir riktig gamle. Å være en outsider, en person uten nettverk, kan bety en helt reell fare (2004:94). Slik familie blir viktig i Øst-Europa blir vennenettverket viktig i det kriminelle miljøet. Tidligere straffedømte blir tvunget nærmere hverandre og deler det de har med hverandre. Også i det kriminelle miljøet kan det å stå uten nettverk bety en helt reell fare. En tidligere innsatt sa til meg ”Det er jo bra å ha noen da. Du vet jo at du kanskje ikke burde henge med dem, men det er bedre å ha noen enn ingen”. Det er en frykt blant tidligere straffedømte for at man skal bli etterlatt eller stående alene. Dette handler i stor grad om at det ikke er så mange flere å vende seg til, hvis nettverket i det kriminelle miljøet forsvinner.

Når man slipper ut av en institusjon, i dette tilfelle fengselet, må tidligere straffedømte ofte lene seg på sitt sosiale nettverk for hjelp. Denne hjelpen kan komme i flere ulike former – i bolig, økonomisk hjelp eller følelsesmessig støtte. Endringsprosessen befinner seg ikke bare inne i institusjonene, men det handler om en prosess som fortsetter utenfor murene (Tjersland et. al 2013). Tjersland et. al skriver videre at ”en måte og se overgangene på er at arenaen for utvikling flyttes fra institusjonens trygge rammer og ut i det virkelige liv” (2013:229). Det viser til en prosess som fortsetter etter løslatelse. I fengselet sa en innsatt ”Det er jo da det starter. Da må man jo jobbe for å klare seg. Jeg vet ikke jeg, vet ikke helt hvordan det blir”. Her kan det tenkes at den innsatte siktet til at arbeidet startet når man slipper ut, fordi da står man uten hjelp og

må takle det ”nye” livet på egenhånd.

Det sosiale nettverket i et kriminelt miljø dreier seg derfor i stor grad om gjenytelse av tjenester man selv har tatt i mot. Man kan kjenne igjen det som ”en for alle, alle for en”-mentalitet, der alle befinner seg i samme båt. Som en tidligere straffedømt påpekte over ”Man kan ikke si nei”. Kanskje er det en selv som trenger hjelp neste gang, og da vil de andre partene av nettverket være pliktig til å hjelpe. I en kriminell verden hvor store penger omsettes raskt, lener de seg på de tjeneste de skylder hverandre. Dette kan handle om alt fra husly, hjelp til å samle penger, utføre kriminalitet eller dele narkotika. En tidligere straffedømt fortalte meg en gang at man ”må dele narkotika med andre hvis du har og alle er sammen”. For å overleve i dette miljøet er mange også avhengig av å ha et godt rykte, og hvis man ikke deler med andre kan man få rykte på seg for å være kjip (Smith-Solbakken & Tunglund 1997). Får man dette rykte på seg kan man i verste fall risikere å bli sosialt utfrosset (1997:110). Den som kan gi bort noe, har også mulighet til å få noe igjen. Deltagerne er avhengig av hverandre for å skaffe penger og rusmidler (1997). Desto mer integrert i miljøet man blir dess mer bunden blir man (1997:131).

Resiprositetsprinsippet er en av årsakene til at båndene i et kriminelt miljø blir sterke og at tilbakeføringsprosessen blir problematisk. Det kan være vanskelig å forlate et miljø når dette innebærer å forlate mennesker som er avhengig av en, og som man har vært og er avhengig av. Der hvor mennesker i sivilsamfunnet har økonomisk kapital til å betale for sine tjenester, belager de kriminelle seg på hverandre. Mennesker har alltid levd i fellesskap, og å holde sammen har vært nødvendig for å overleve (Bø og Schiefloe, 2007:13). Vi trenger hverandre - ikke bare for å overleve - men for å bli sosiale, for å realisere iboende muligheter, og for å utvikle kompetanse, kunnskap, kunst og kultur. Vi trenger hverandre for å mestre livet og for å oppnå livskvalitet (2007:14). Min påstand er at det kriminelle nettverket er de tidligere straffedømtes kilde til sosial og kulturell kapital (Bourdieu 1986) for medlemmene.

Rusmisbrukere og medlemmer av et kriminelt miljø lever i stor grad et omflakkende liv, hvorav det konstant beveger seg fra rom til rom (Smith-Solbakken & Tunglund 1997). De skifter mellom å være i en heftig rusperiode, fengsling og en ”straight” periode. De klarer til tider å leve liv som i stor grad minner om hverdagen i

sivilsamfunnet. Forskjellen er at disse til stadighet lever på kanten av loven, og at de til stadighet trekkes mot den kriminelle livsførselen. Når de fengsles legges det ofte nye planer om hvordan det ”nye og bedre” livet skal bli. Dette er ikke alltid like lett å gjennomføre når de løslates. Mye omhandler de ressursene man trenger for å leve et lovlydig liv, slik som bolig, økonomi og nettverk. Det er vanskelig å holde seg rusfri og leve et lovlydig liv fra sofaen til en kompis, som gjerne også er dypt forankret i det kriminelle miljøet.

”Bare blant mennesker blir menneske menneske” sier Paul Natorp (1920). Vi er sosiale vesener, og menneskene har alltid levd i fellesskap (Bø og Schiefloe 2007). De har siden tidenes morgen delt med hverandre, spist, jaktet, oppdratt sine barn og forsvart seg sammen (2007). Et kjernebegrep som Bø og Schiefloe (2007) reiser her er sosiabilitet, som omhandler særlig to forhold. Den dreier seg om det behovet mennesket har for å høre til; samt om det potensialet de har for å gå inn i forpliktende relasjoner (2007). Våre relasjoner med andre mennesker er hva som skaper oss som mennesker. Uttrykket sosialisering betegner den utviklingsprosessen som gjør enkeltindivider til samfunnsmenneske (2007). I andres nærvær fyller vi ikke bare fysiske ”rom”, men vi forener oss også psykologisk, sosialt og kulturelt i ulike former for gjensidighet (Bø og Schiefloe 2007). Vi blir ivaretatt og utveksler støtte, trygghet og beskyttelse. Vi overtar fellesskapets interesser, forventinger, holdninger, meninger, verdier, koder, språk, ritualer og væremåter (2007).

For å reintegreres i sivilsamfunnet må man ta avskjed med nettverket i miljøet. Man må skape nye vennskap og knytte nye bånd med mennesker som ikke er en del av det ”gamle” miljøet. Som medlem av et kriminelt miljø tilegner man seg status gjennom sine handlinger og væremåte. Man erverver seg også en kompetanse. Men er denne kompetansen overførbar til sivilsamfunnet? Smith-Solbakken og Tunngland (1997:151) mener at spørsmålet om overførbar kompetanse er et tveegget sverd. De argumenterer videre for at noen av de oppgavene og erfaringene et tidligere medlem av et kriminelt miljø besitter kan trolig ha verdi også i en strait jobb (1997). Dette forutsetter imidlertid at man lærer å bruke kompetansen på en ny arena der det er andre normer, regler og verdier enn i den illegale ruskulturen (1997).

Som både Solomon og Svennson påpeker, finnes det årsaker og grunner til at mennesker fortsetter i en kriminell løpebane. Mye av det som skjer innad i et kriminelt miljø er sosialt, aktiviteter som de gjør i fellesskap. Man er sammen med andre med de samme interessene og samme syn på verden, og man er sjeldent alene. En tilhørighet her gir på samme måte som i andre felleskap muligheter for å oppnå forsørgelse og inntekt, respekt og annerkjennelse, mulighet for avansement og suksess og sosial kontakt med andre mennesker (1997:131).

Blant tidligere straffedømte finner man sterke bånd, mye av dette baserer seg på de resiproke relasjonene som finnes i et kriminelt miljø. Den gjensidige hjelpen blant tidligere straffedømte vil jeg anse som en av hovedårsakene til at en tilbakeføringsprosess blir vanskelig. Å ha suksess i det kriminelle miljøet, avhenger av deres relasjoner av andre i samme miljø. De er avhengig av hverandre for å oppnå goder. Disse godene er bolig, økonomisk hjelp, støtte, tilhørighet og sosial forankring. Her blir de hverandres familie. Jeg har vist gjennom empiri og eksempler hvordan en slik avhengighet utspiller seg i det dagligdagse. Som medlem av et kriminelt miljø underligger man forventinger og ansvar. Man har et ansvar ovenfor de andre medlemmene om å yte hjelp hvis de trenger det. Det er denne hjelpen som gjør det mulig å overleve i det kriminelle miljøet. Det er også det samme aspektet ved det kriminelle miljøet som problematiserer tilbakeføringsprosessen. Like mulig som disse aspektene gjør det å overleve i et kriminelt miljø, like vanskelig gjør de det å forlate et. Det som skaper samhold, kan i neste omgang være til hindring.

Et annet aspekt ved det kriminelle miljøet som gjør tilbakevendingsprosessen problematisk, er den svarte gjelden som pålegges tidligere straffedømte av såkalte "Big-Men". "Big-Men" er de uoffisielle lederne i det kriminelle miljøet, og de er spesielt lette å kjenne igjen innenfor murene. Jeg har valgt å trekke paralleller mellom Marshall D. Sahlins artikkel "Poor Man, Rich Man, Big-Man og Chief" (1963) for å belyse hva slags makt en "Big-Man" har, hva slags egenskaper som skaper en "Big-Man" og på hvilken måte dette problematiseres en eventuell tilbakeføringsprosess.

4. ”Big-Man”

Marshall D. Sahlins skrev i 1963 artikkelen ”Poor Man, Rich Man, Big-Man, Chief: Political Types in Melanesia and Polynesia”, hvor han studerte to forskjellige politiske systemer i Polynesia og Melanesia. Her fant han at disse to systemene viste til en bred kontrast på flere ulike arenaer: religion, kunst, slektskap, økonomi og politisk organisasjon (1963). Innenfor sistnevnte viste han til at Melanesia ble styrt av ”Big-Men”, mens Polynesia ble styrt av ”Chiefs” (1963). Hver av disse titlene bar med seg ulike roller, forventinger og verdier, og skilte seg tydelig fra hverandre. På samme måte som Sahlins forstod disse politiske systemene, kan vi forstå oppbygningen av det kriminelle samfunnet i forhold til sivilsamfunnet. Medlemmene av et kriminelt miljø blir avhengig av og står i gjeld til de uformelle lederne, som bidrar til å gjøre det vanskelig å bryte ut av det kriminelle miljøet.

En ”Big-Man” i Sahlins artikkel referer til en svært innflytelsesrik person i en gruppe. En slik person har ikke formell makt, men kan opprettholde anerkjennelse gjennom dyktig overtalelse og visdom (Sahlins 1963). Den store mannen har en stor gruppe tilhengere, fra både sin egen klan og andres. Han gir sine tilhengere beskyttelse og økonomisk bistand, som tilbakebetales i form av støtte som han bruker til å øke sin

status (1963). En "Big-Mans" posisjon er ikke sikret i en arvelig posisjon på toppen av hierarkiet, men er alltid utfordret av ulike "Big-Men" som konkurrerer med hverandre i en pågående prosess av gjensidighet og re-distribusjon av materielle og politiske ressurser (1963). "Big-Man" blir kontinuerlig dratt mellom hans evne til å balansere motstrid og sikre sin egen berømmelse gjennom distribusjon av ressurser til folk i hans egen fraksjon og dermed beholde dem som etterfølgere (1963).

Sahlins (1963) skriver videre at "Big-Man" statusen gis på grunnlag av ulike handlinger som hever han over en lojal, mindre mann. Hver offentlig handling er designet for å gjøre en konkurransedyktig og uheldig sammenligning med andre, for å vise sin posisjon som over massene som er et produkt av hans egen personlig produksjon (1963). For å forstå strukturen innad i et kriminelt miljø og hvorfor det kan være vanskelig å bryte ut av et, er det her en fordel å se på hvilken makt "Big-Man" har. Cloward (i Irwing & Cressey 1962) skrev følgende:

"The upper echleons of the inmate world come to be occupied by those whos past behaviour best symbolizes that which society rejects and who has most fully repudiated insitutional norms." (1962:9)

En "Big-Man" befinner seg på toppen av fengselshierarkiet. Et hierarki er pyramideformet, der de få som har makt befinner seg på toppen, de som har mindre makt befinner seg lavere ned i pyramiden, og til slutt, de som ikke har makt i det hele tatt finner man nederst på pyramiden (Korsnes, Andersen & Brante 1997). For å gi et annet perspektiv på hierarki, velger jeg å bruke Christie (2004) og hans beskrivelse av hierarkiet som man finner i et fengsel på Cuba:

"På toppen vil det bli en konge, omgitt av sitt hoff. Til deres tjeneste vil de finnes en gruppe slagbjørner som kontrollerer fanger av lavere rang. På bunnen finnes de utstøtte, relegert til de simpleste oppgaver – kanskje overleve som prostituerte for fengselets overklasse Det er et regulært kastesystem som skapes i slike fengsler" (2004:140).

Det skapes et uformelt hierarki i fengselet, som er i stadig forandring avhengig av hvem som soner på avdelingen til en hver tid. Hierarkiet i fengselet er derfor ikke fast

bestemt, men i stadig endring. Man kan være på toppen av hierarkiet i en periode, så kan man blir utfordret av en ny "Big-Man" som kommer inn til soning. Kampen om denne makten er den samme som Sahlins (1963) beskriver i sin artikkel, der ulike "Big-Men" konkurrer med hverandre om posisjon og status. Hvem som ender opp som "Big-Man" på en avdeling, avhenger av ulike variabler. Først og fremst bestemmes det ut ifra hva slags type dom den enkelte sitter inne for. Noen forbrytelser anses å ha høyere status enn andre, og mennesker med lovbrudd som grov vold, drap eller narkotikaforbrytelser med stor gevinst sitter ofte på toppen av hierarkiet og styrer den uformelle driften av avdelingen (Kornes, Andersen & Brante 1997). Blant de med lavest status i fengselet finner man sedelighetsdømte.

Den gitte "Big-Man" på avdelingen har makt og mulighet til å forsyne sine følgere med hva de måtte trenge av artikler som kan være vanskelig å få tak i når man sitter innelåst bak murene. Artikkene kan være så mangt, det kan handle om alt fra nesenspray til narkotika. Avdelingens "Big-Man" befinner seg i en posisjon hvor de kan konstruere virkeligheten som gir de symbolsk makt, og når man ikke lenger må legitimere eller rettferdiggjøre makten anses dette som symbolsk vold (Bourdieu 1996). Denne makten blir så tatt for gitt, oppfattet som naturlig, eller miserkjent som noe annet enn dominanseforhold og sosial ulikhet, og dette mener Danielsen og Hansen (1999:54) at er den mest effektive formen for makt. Bourdieu (1996:45) skriver videre at makt virker bare når den anerkjenner og ved at det vilkårlige i den miskjennes.

Målet med makt i en slik setting som fengsel, kan være å oppnå best mulig soning for seg selv, i form av materielle goder, tjenester og tilfredsstillelse ved å kunne bestemme over andre. En "Big-Man" har videre makt til å påvirke soningen for andre innsatte på flere ulike områder.

"Det er jo alltid noen som skal komme og fortelle deg hvem du kan snakke med, hvem du skal holde deg unna og hvor du skal sitte. Det er jo noen som styrer på hver avdeling. (...) Jeg fikk beskjed om at jeg ikke kunne snakke med han og han – og så pekte de. De var pedofile da. Så du snakker ikke med dem, for da får du juling."

Trond, WayBack

”Big-Man” tar styringen over den enkeltes soning allerede fra første dag, ved å legge føringer for hvem man kan og ikke kan samhandle og omgås med. Gjennom dette blir også hierarkiet gjort tydelig for enhver innsatt, og dermed fastslås det hvem som er avdelingens leder. Det er ikke nødvendigvis snakk om en ”Big-Man”, det kan til tider være flere, spesielt hvis de tilhører samme ”klan” eller gjeng som har forankring utenfor fengselet.

”Det er alltid en helt på toppen. Nei, men det avhenger litt, kan være flere også. Kongen av avdelingen. Og alle vet jo hvem han er. Og han har flere under seg.”

Trond, WayBack

Individets status i det kriminelle miljø utenfor murene, er også med på å forme hvilken plass på hierarkiet du har i fengsel. Statusen din i fengselet avhenger også av hva andre folk i miljøet sier om deg. Å ha et fengselsopphold bak seg er god ”kvalitetssikring” i forhold til ny kriminalitet og en karriere i det kriminelle miljøet. Her kan man både skaffe seg de rette kontaktene og den nødvendige respekten for en videre karriere i den svarte økonomien (Smith-Solbakken og Tunglund 1997:103). Ryktebørsen er til for å holde seg orientert om hvem man kan stole på, og vite hvem som har stoff. Informasjonsutveksling mellom tidligere straffedømte er en stor del av kulturen, og dette er nettopp for å avdekke hvilke individer man kan stole på (1997). De innsatte forteller hva de har gjort til hverandre, dette for å oppnå respekt og status.

” Det gikk i kjeften på folk hele tia, ka dæm hadd gjort og ka dæm ska gjørra. Litt av trofean til folk inni der da. Dæm prat bare shit sant, for å hæv seg sjøl da.”

Henrik, tidligere straffedømt

Knappe ressurser og svart gjeld

Svært mange har rusproblemer (Skardhamar 2002: 55-59, Friestad & Hansen 2004: 58- 67). Dette kan ”Big-Men” utnytte til sin fordel, ved å nekte visse innsatte tilgang til ”de forbudte goder”, herunder også narkotikaforsyninger inn i fengselet. Som Trond har nevnt er det noen innsatte som ekskluderes fra samhandling og deltagelse, og har derfor ikke mulighet til å få tak i de samme ”godene” som andre innsatte ved samme avdeling. Ved å kontrollere knappe ressurser, kontrollerer også ”Big-Men” det uformelle systemet innad på avdelingen. De knappe ressursene deles ikke ut gratis, og

ved å ta imot dette fra ”Big-Men”, vil dette få store implikasjoner for den enkelte.

”Det er en skikkelig fallgrube, spesielt hvis man soner for første gang. For han [lederen] sier at han skal passe på deg, ta vare på deg og sånn. Egentlig så ender du opp med å måtte betale dyre dommer for den beskyttelsen. For når du slipper ut kan du skyldte titalls tusen for tabletter du har fått.”

Trond, WayBack

Summen av det du eventuelt skylder for disse tjenestene står i samsvar med hva du har tatt i mot fra avdelingens leder, og dette blir omtalt som ”svart gjeld” eller ”gategjelda”. Ikke bare kan dette være svært ødeleggende for den innsattes rehabiliteringsprosess, men det setter også store kjepper i hjulene for den dagen man slipper ut. For gjeld må betales. Inne i fengselet slipper man å hankses med torpedoer, de venter til du slipper ut. Når de kommer for å kreve penger for tjenester og goder du har mottatt under soning, kan utelatelse fra å betale ha store følger.

”Jeg husker en gang hvor det var en som skyldte mye penger, og han [torpedoen] dro rett i barnehagen og hentet ungen hans. Tok med seg han ut av barnehagen liksom. Han hadde sagt noe sånt om at han var broren hans, og at det hadde skjedd noe i familien (...) så barnehagetanten hadde sagt det var greit da. (...) Når faren skulle hente han i barnehagen så var han borte, og da skjønnte han at de hadde tatt han. Så han ringte til han som han skyldte penger og spurte om de hadde han og da sa de ”Ja”. Du får han tilbake når jeg får pengene.”

Marte, WayBack

Vedkommende fikk skrappt sammen pengene og fikk sønnen sin trygt tilbake. Trond la til ”Han var jo like hel da. Men han ble jo livredd. Så det funka effektivt.” Den svarte gjelden du opparbeider deg, tidvis uvitende, i fengselet kan hjemsoke deg i lang tid etter du slipper ut.

”De gjør jo nesten hva som helst, de vet jo hvor alle i familien din bor. De truer familien din. Så det er jo helt håpløst for alle. (...) Når de står utenfor huset til foreldrene dine og sånn, da begynner det å bli voldsomt. Da blir man redd.”

Trond, WayBack

”De [politiet] får ikke gjort så mye med det da, uten bevis. Det er vanskelig for dem å være alle steder samtidig. Og ingen sier noe om torpedoene, for det kommer bare flere etter deg senere. Og da blir det enda verre.”

Marte, WayBack

”Ja, de henter deg og kjører deg opp i svarteste skogen og banker deg opp etter tur.”

Bård, WayBack

Friestad og Skog Hansen (2004) skriver i sin rapport ”Levekår blant innsatte” at åtte av ti innsatte befinner seg i en gjeldssituasjon. Når man skylder penger, så er det kriminelle miljøet nådeløst. Du mottar ingen giro i posten med forfallsdato, forfall eller inkassovarsel. Du får menn på døren som har én jobb – og det er å skaffe de pengene.

”Staten kommer ikke å banker deg opp og truer deg på livet, men det gjør torpedoer.”

Trond, WayBack

Trond ble dømt for grov økonomisk svindel, og dette er også et lovbrudd som gir makt i et kriminelt miljø. Som Trond forklarer takket han nei til å være en leder, og ble latt være i fred på grunnlag av alder og type dom. Nyinnsatte møtes med mye usikkerhet, og hva fengselet vil gjøre med dem og deres soning avhenger av hvor godt de klarer å tilpasse seg kulturen (Clemmer 1940).

”Jeg var jo litt eldre, og hadde svindla. Da blir du også ganske konge. Men jeg ville ikke være konge, jeg ville bare være i fred. Og det fikk jeg være. Men alt handler om hva du har gjort, og hva slags type du er. Er folk redd deg, får de respekt for deg”.

Trond, WayBack

Den svarte gjelden mange opparbeider seg i fengselet, kan sees som en av grunnene til hvorfor det er vanskelig å reintegreres i sivilsamfunnet. Trond og jeg diskuterte hvilke alternativer man har hvis man skylder penger i det kriminelle miljøet, enten må du betale eller så kan, en sjelden gang, andre ”Big-Men” i miljøet hjelpe deg med å slette den.

”(...) det har ikke funka så mange ganger. Men jeg husker en gang så fikk jeg ordna det. Jeg kjenner jo de fleste torpedoene i byen (...). Så jeg spurte om jeg kunne ta en prat med han ene. Så forklarte jeg situasjonen, og la det frem sånn ”Han har jo allerede gitt dere så mye penger, nå vil han ut og dette er det siste han skylder”. (...) så var det greit”.

Trond, WayBack

Her brukte Trond sin posisjon og status i miljøet, som han har opparbeidet seg gjennom sitt lovbrudd og sin rolle som daglig leder i WayBack.

”Nei, det var så lite [penger] atte. (...) Så sa jeg til han som skyldte han dette bare funker en gang, hvis du drar på deg mer gjeld etter dette så er det ingen vei tilbake. Skylder du penger på nytt nå så er de nådeløse. Ja, da er det helt krise.”

Trond, WayBack

Svart gjeld er derfor en stor årsak til at så mange mennesker blir bundet til det kriminelle miljøet. For å skaffe disse pengene må man ofte ty til kriminelle handlinger. Dette kan dermed fort bli en evigvarende sirkel som er høyst vanskelig å bryte. For å komme i en posisjon der man har makt og mulighet til å styre over andre slik vi har sett ”Big-Men” gjøre, må man ha en sterk posisjon og symbolsk kapital i det kriminelle miljøet.

Symbolsk kapital i det kriminelle miljøet

For å tilegne seg makt må man ha respekt, og i sin bok ”Gatekapital” skrev Sandberg og Pedersen (2007) at for å få respekt innenfor en subkulturen må man opparbeide seg gatekapital. Den, i liket med de andre kapitalformene, er noe som akkumuleres. Bourdieus (1986) definisjon av kapital er som følger:

Depending on the field in which it functions, and at the cost of the more or less expensive transformations which are the precondition for its efficacy in the field in question, capital can present itself in three fundamental guises: as economic capital, which is immediately and directly convertible into money and may be institutionalized in the form of property rights; as cultural capital, which is convertible, on certain conditions, into economic capital and may be institutionalized in the form of educational qualifications; and as social capital, made up of social obligations ('connections'), which is convertible, in certain

conditions, into economic capital and may be institutionalized in the form of a title of nobility (1986:242).

Den økonomiske kapitalen handler om materielle objekter og juridiske garantier for disse objektene, med andre penger eller eiendom (Bugge 2002). Den kulturelle kapitalen er individuelle egenskaper, som kunnskap, dannelse og karaktertrekk (2002). Sosial kapital består av sosiale relasjoner i form av kontakter, nettverk, vennskapsbånd og gjensidige forpliktelser. En siste form for kapital kalles symbolsk kapital, som ikke anses som en egen form for kapital i seg selv, men den måten andre kapitalformer fremtrer på og blir oppfattet under bestemte betingelser (2002). Bourdieu knytter kapitalbegrepet til ulike felt; det er ikke den samme kapital som er viktig for innsatte som kommer ut av fengsel og skal tilbake til samfunnet, som er nødvendig for å lykkes i den franske middelklasse (Dyb, Brattbakk, Bergander og Helgesen 2006). Forenklet kan man si at:

Kapital er knappe sosiale ressurser som er tillagt en bestemt verdi av et sosialt fellesskap og som i kraft av sin knapphet er i stand til å skape, forsterke eller opprettholde ulikheter mellom sosiale aktører (Bugge 2002:226).

Det er flere innenfor et kriminelt miljø som har den symbolske kapitalen til å få igjennom viljen sin. Har man mulighet og er i posisjon til å pålegge andre sin vilje, omtales dette som makt. Bourdieu (1991) argumenterte for at makt kan analyseres som et fenomen mellom en eller flere parter innenfor et sosialt felt. Hvordan kommer noen mennesker seg dit at de har makt til å råde over andre? Pierre Bourdieu hevder at mennesker er posisjonert i et sosialt rom, på bakgrunn av hvor mye og hvilken type kapital de har (1997:21). I dette perspektivet er ikke kapital en ting eller gjenstand, men et sett av relasjoner preget av sosial ulikhet og utbytting (Danielsen og Nordli Hansen 1999:45).

Kapital er et akkumulert arbeid og det kreves dermed en innsats for å bygge kapital. Det er en strategisk investering som gir deg varige relasjoner, rettigheter, gjensidig respekt og anerkjennelse (Rønning og Starrin 2009). Erfaring i det kriminelle miljøet skaper kapital, både i form av økonomisk, kulturell og sosial kapital (Bourdieu 1986). Som en sum av disse sitter derfor "Big-Man" med symbolsk kapital, og derav

symbolsk makt. "Big-Men" bruker så denne kapitalen de har akkumulert til å få gjennomslag for viljen sin – enten den brukes i produktiv henseende eller i negativt. Trond brukte sin kapital i miljøet, og sin rolle som en "Big-Man", til å hjelpe tidligere straffedømte slette den svarte gjelden når de bestemte seg for at de ville komme seg ut av det kriminelle miljøet. Her ble kapitalen anvendt til noe positivt.

Den sosiale kapitalen medlemmene opplever å ha i miljøet, kan omtales som negativ kapital eller pervertert sosial kapital (Bø og Schiefloe 2007:183). Det er et velkjent fenomen at fengselet kan fungere som en slags forbryterskole, der en både tilegner seg holdninger og lærer praktiske forbryterhåndverk (Bø og Schiefloe 2007) Denne tematikken er det flere som har tatt for seg, blant annet Alnæs (2006) i sin masteravhandling "Fengselet – Forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt?". Under mitt feltarbeid i fengselet sa en innsatt til meg "Er du ikke kriminell før du kommer inn hit, er du i hvert fall det når du slipper ut". Som nevnt tidligere ser vi hvordan lengre opphold i fengsel kan innebære ikke bare at båndene i de innsattes personlige nettverk i den lovlydige delen av samfunnet svekkes, men det knyttes også nye bånd innenfor den arenaen som fengselet utgjør (Bø og Schiefloe 2007:183). Etter endt soning kan tilknytningen til kriminelle miljøer og gjenger derfor være det eneste den innsatte har av nettverk og vil være den sterkeste sosiale forankringen (2007). Igjen ser vi hvordan dette øker sjansene for at man fortsetter i en kriminell løpebane.

Når man soner et dom i fengselet er man isolert fra det øvrige samfunnet, og dette kan være en stor påkjenning som kan få varige skadevirkninger. Vedeler (1993:129) skrev at "å ha kontakt med andre mennesker er et gode som kanskje er den viktigste verdi i menneskelig tilværelse". Han hevder videre at sosiale kontakter utenfor fengselsmurene kunne virke sosialiserende i forhold til fengselskulturen som er "kriminalitets-befordrende" (1993).

I "The Society of the Captives" fokuserte Sykes (1958) på de lidelser som påføres de innsatte i fengsel. Han skriver at soningen preges av ensomhet, frustrasjon og mangel på følelsesmessig bånd til andre mennesker (1958). Sykes (1958) fant også at det var mangel på autonomi og medbestemmelse. Det vokste frem en frustrasjon blant de innsatte som følge av at de ikke kunne ta valg i forhold de reguleringen byråkratiet kom med, og dette gjorde den innsatte svak, hjelpeløs og barnlig avhengig av andre

(1958). Det var på grunnlag av denne samme lidelsen de innsatte at de søkte solidaritet i hverandre. En slik gruppedannelse ga grunnlag for å snakke om fangekultur eller fengselskultur (1958).

Å anta eller mene at medlemmer av et kriminelt miljø ikke har sosial kapital, vil være en feilaktig antagelse. Som en del av en subkultur tilegner de seg hva man kan kalle subkulturell kapital. Begrepet er en videreføring av Bourdieu kapitalteori (1959), og viser til mindre enheter i form av felt i det sosiale rom, som har en indre lokal logikk. Dette er kunnskap aktørene bruker innenfor sine felt og i kamp om posisjoner. Det kjenner også igjen som feltspesifikk kapital (Thornton 2005). Kapitalen gjør seg bare gjeldene i den aktuelle sfæren, og blir så en kilde til stigmatisering. For å kunne reintegreres i sivilsamfunnet og for at tilbakeføringsprosessen skal være suksessfullt, vil målet være å øke medlemmenes sosiale kapital i sivilsamfunnet. Jeg har vist hvordan gitte medlemmer av det kriminelle miljøet har makt og mulighet gjennom deres kapital til å skape gjeldsbånd til andre medlemmer, som igjen gjør løslatelsesprosessen problematisk. Det er igjennom hierarkiet i fengselet det skapes gjeldsbånd, og gjeld kjenner ingen mur. Den dagen den innsatte slipper ut av fengsel, følger gjelden med. For en "Big-Man" som setter andre i gjeld kan dette handle om å øke kvaliteten på sin soning ved å ha makt til å bestemme over andre. I tillegg vil "Big-Man" tjene penger mens han sitter inne, og vil derfor ha bedre økonomi når han slipper ut. Gjelden må tilbakebetales, og det arbeidet starter dagen man slipper ut.

Gjelden omtales som "svart gjeld" eller "gategjelda". Hvis det ikke tilbakebetales kan det ha store konsekvenser, både for individet selv og hans familie. For å klare å tilbakebetale gjelden må individene ofte ty til illegale metoder. Skal man klare å integreres i sivilsamfunnet er det en forutsetning at man ikke har gjeld i det kriminelle miljøet eller at man får hjelp til å forhandle den bort. Sistnevnte er ytterst vanskelig og sjeldent at forekommer. Gjeldsbånd er da en av de mest voldsomme metodene brukt for å forankre noen i det kriminelle miljøet. WayBack er en stiftelse som jobber for å styrke individenes sosiale kapital i sivilsamfunnet og har mulighet til å hjelpe tidligere straffedømte med gjeld i det kriminelle miljøet. I de tidligere kapitlene har vi gått i dybden på de indre båndene som befinner seg blant tidligere straffedømte, og sett hvordan de hjelper hverandre innad i miljøet. I fengselet så vi hvilken makt "Big-

Men” har og hvordan deres utøvelse av denne makten kan sette store kjepper i hjulene i veien ut av et kriminelt miljø. Videre vil jeg belyse hvordan stiftelsen WayBack bruker sin kunnskap, erfaringer og fortrinn av å allerede være en del av det kriminelle miljøet til å bekjempe gjengangerkriminalitet.

5. WayBack

WayBack Stiftelsen

WayBack er en politisk uavhengig selvhjelpsorganisasjon, som ble startet av tidligere innsatte i 2002 under navnet Stiftelsen ”Livet Etter Soning” Stiftelsen ble opprettet på grunnlag av et magert tilbud for innsatte som skulle tilbake til samfunnet, og bygde det på premisset ”for tidligere straffedømte av tidligere straffedømte”. Som inspirasjon for best mulig utvikling av stiftelsen så de på den allerede eksisterende stiftelsen KRIS i Sverige, hvor tidligere innsatte hjalp hverandre med å leve lovlydig etter endt soning.

Jeg begynte avhandlingen med et utdrag fra Gitte Svennevigs (2012) bok om WayBack der hun skrev at over halvparten av dem som slippes ut av norske fengsler kommer inn igjen (2012:12). Det var på grunnlag av dette at innsatte selv så behovet for en stiftelse som var der for dem etter soning. Den første avdelingen ble dannet i Oslo, og senere ble det opprettet avdelinger i både Bergen, Kristiansand, Trondheim og Tromsø. Alle avdelingene ”eier seg selv”, og er derfor uavhengig styrt. Her er det er vedtektsfestet at flertallet til enhver tid skal være tidligere straffedømte, for å ivareta

brukerperspektivet fra bunn til topp. Alle med tilknytning til WayBack skal ha erfaring fra det kriminelle miljøet, og alle avdelinger skal følge den samme ideologien.

Stiftelsen WayBack er en uavhengig stiftelse, som gjennom frivillige faddere arbeider for at straffedømte kan leve et liv uten rusmisbruk og kriminalitet. De retter deres innsats mot løslatelsesfasen og tiden etter løslatelse fra fengsel. Målet deres er at tidligere straffedømte skal integreres i samfunn og arbeidsliv, og dermed klare å bli produktive og ansvarsfulle samfunnsborgere. WayBack er et kriminalitetsforebyggende tiltak. Tanken er å støtte hverandre til et redelig og rusfritt liv etter løslatelse og dermed unngå å havne bak murene igjen. I WayBack er de ansatte tidligere straffedømte, og de vet at det nesten er umulig å stå alene, og vet fra egne erfaringer hva som skal til for den som har valgt å starte på nytt. Nettverket i WayBack er et alternativ til rusmiljøet og et kriminelt nettverk. WayBack er opptatte av at medlemmene får mulighet til å ta livet tilbake i et miljø der man blir verdsatt for den man er, og der man kan føle seg trygg og ivaretatt. Den viktigste funksjonen WayBack har er å forsterke et håp hos den enkelte innsatte, om at det går an å bli en vanlig samfunnsborger, selv om man har sittet i fengsel. Forutsetningen for at dette skal skje er at den enkelte er motivert og villig til å gjøre det som skal til.

Oppblomstringen av WayBack skjedde i en periode der de politiske klimaet i forhold til kriminalitet og straff endret retning til et mer humanistisk perspektiv. Det ble stor fokus på individet, og hva man som menneske trenger for å kunne "overleve". Stortingsmelding nr. 37 innebærer også at planlegging av løslatelse og tilbakeføring skal starte ved mottakelsen av rettskraftig dom (2007/2008). Hvordan straffen gjennomføres har stor betydning for hvor enkelt eller vanskelig det er for den domfelte og finne sin plass i samfunnet etter løslatelse. I størst mulig grad skal de innsatte og domfelte selv ta ansvar for egen rehabilitering og reintegrering.

Organisering

Organiseringen innad i WayBack består av ulike roller: Ansatt, fadder og medlem. Felles for disse rollene og menneskene er at alle har en tilknytning til den kriminelle verden. På bakgrunn at de ansattes egne ønsker, kommer jeg ikke til å gå inn på hver

enkelt ansattes bakgrunnshistorie, men blant de ansatte finner man både tidligere straffedømte og tidligere fengselsbetjenter.

WayBack avdeling Trondheim har fem ansatte, Trond, Marte, Bård, Frank og Siri. Av disse sitter fire av dem fast på huset. Disse fem representerer betalte stillinger i WayBack, og utover dette finnes det faddere på frivillig basis.

Trond har det overordnende ansvaret for den daglige driften av WayBack og kommunikasjonen med fengselet. Denne kommunikasjonen innebærer å holde avtaler med fengselet, og jobbe med å søke midler til WayBacks arbeid. Marte og Bård jobber med innsatte i arbeid, og hjelper dem med å utarbeide CV, ordne samtaler og møter med eventuelle arbeidsgivere. WayBack har kontakt med ulike arbeidsgivere som sier seg villig til å ansette tidligere straffedømte, og det kan derfor være til god hjelp i jobbsøkingen. I tillegg til dette bistår de også i møter med offentlige instanser som for eksempel NAV. Frank og Siri er fadderkoordinatorer og har i tillegg ansvaret for gjennomføring av samfunnsstraff for straffedømte. De er også faddere.

Bærebjelken i WayBack som organisasjon er nettopp denne rollen: Fadder. I en brosjyre om å bli WayBack-fadder står det følgende ”Jo mer dyrekjøpt en erfaring er, desto viktigere er det å ta vare på den og se den som er ressurs”. For å bli fadder har WayBack utarbeidet to forskjellige ”lister”, hvorav den første er vedtektsfestet og den andre er en oversikt over ønskelige, men ikke like nødvendige, attributter hos en fadder.

En WayBack-fadder skal:

- Ha en erfaring på hvordan det er å sone i norske fengsler er viktig, derfor må alle faddere ha soningserfaring. Lengden eller type dom spiller ingen rolle.
- Fadderen må ha brutt med det negative mønstret, og er ikke lenger en del av det kriminelle miljøet.
- Fadderen må være over 23 år.
- For å sikre at fadderen har tatt avskjed med rus/kriminalitet må det ha gått minimum 2 år siden løslatelse.

- Fengselet må klarere vedkommende, slik at han kan komme på besøk til fremtidige medlemmer mens de enda soner.

Kvalifikasjoner en WayBack-fadder bør ha:

- Å være løsningsorientert når det er behov for det.
- Tenke ut kreative løsninger - innenfor norsk lov.
- Står opp om morgenen og har gode rutiner.
- Har struktur i livet.
- Stabil økonomi.
- Stabile boforhold.
- Kontakt med familie eller venner.

Om man er egnet for å være fadder blir så bestemt ut ifra kriteriene listet over. Alle disse egenskapene er ”elementære i forhold til å stå støtt i livet” (Svennevig 2012), og er viktig ikke minst når man skal jobbe med mennesker som sliter på disse områdene.

Fadderne i WayBack representerer også et håp. Å starte livet på nytt er en vanskelig og tidkrevende prosess, og slett ikke alle kommer seg igjennom den helskinnet. Det har disse fadderne gjort. De viser at det er mulig, til tross for hvor umulig det kan se ut. Den innsikten de sitter med på bakgrunn av den veien de har gått er uvurderlig og denne erfaringsbaserte kompetansen vil være av avgjørende betydning for dem som søker WayBacks hjelp.

Slik helsevesenet omtaler sine hjelpetrengende for ”brukere”, omtaler WayBack dem som medlemmer. Dette er et bevisst valg, og grunnlaget for valget ligger i at de ønsker at sine medlemmer skal betrakte seg selv som en del av stiftelsen. WayBack ønsker derfor å bruke terminologi som gir håp, mot og ”empowerment”. Du er en aktiv del av noe, du har innflytelse og påvirkningskraft.

Praksis

WayBack har ulike prosjekt med ulike samarbeidspartnere, som både er til for å fremme WayBacks arbeid, men også for å øke midlene til den daglige driften. Bruk av

tid på disse prosjektene som strekker seg utover arbeidsdagen er frivillig. På WayBacks hjemmesider opplyser de om at prosjektet ”Tilbake på banen”³ krevde 1690 timer frivillig arbeid gjennom året.

WayBack ønsker ikke bare at innsatte og fengslene skal være godt informert om deres arbeid, de jobber også forebyggende med ungdom. WayBack blir invitert til ulike skoler videregående skoler, og blir her bedt om å presentere WayBack og deres arbeids og fokusområde. På foredragene jeg har deltatt på har det vært Trond og Marte som har ledet. Foredraget handler i store trekk om WayBack, fengselet som institusjon, hverdagen i fengselet, presentasjon av ulike soningsformer og de ulike fengselsformene som tilbys i Sør-Trøndelag. Her får elevene to forskjellige perspektiver på soning i Norge, da Trond er tidligere straffedømt og Marte er tidligere fengselsbetjent. I tillegg til dette diskuteres også bruken av rusmidler og hvilke konsekvenser misbruk kan ha.

Tilbakemeldingene på disse foredragene fra lærerne er ofte veldig positive. De synes det er fint at eleven får en ærlig og riktig fremstilling av hvordan livet i fengsel egentlig er. Soning og fengselsstraff er hyppig dekt av media, derfor er det også noe de fleste har et forhold til og mening om. Den reelle kunnskapen om hvordan det er å sone i norske fengselet, og kunnskap om hvordan løslatelse fungerer i praksis, er derimot mindre. Gjennom foredragene kan hver enkelt stille de spørsmål de eventuelt måtte ha, og dermed bli tryggere på WayBack som organisasjon og fengsel som en institusjon.

Et annet prosjekt WayBack er involvert i er Oslo-Paris: Sykler tilbake til livet. Dette er et samarbeid mellom WayBack, Kriminalomsorgen og TV2, hvor 12 tidligere straffedømte sykler til Paris parallelt med verdens største sykkelritt med samme mål; Tour de France. Ekspedisjonen er lang, hele 230 mil og 21 dager på sykkelen. Turen ble gjort til en dokumentar av TV2 og den ble sendt som daglig innslag i Sporten underveis. I år ble denne sykkelturen dessverre avlyst grunnen manglende ressurser, i stedet valgte de å sykle Trondheim-Oslo.

³ Prosjekt ”Tilbake på banen” er fotballtreninger med Leira Fengsel

For de 12 deltagerne handlet ikke turen bare om å overkomme fysiske begrensninger. Det var et teamarbeid, hvor alle måtte stå sammen og ”backe” hverandre opp. Ekspedisjonens overordnede mål var å bekjempe og belyse gjengangerkriminalitet, og vise at straffedømte kan klare å overleve det kriminelle miljøet. Tidligere straffedømte er en gruppe mennesker mange ikke har noe særlig kontakt med. Å kunne sitte hjemme i en trygg sofa, og kikke inn i ukjent verden er for mange en fin måte å tilegne seg kunnskap på.

”Barnerommet” er også et av WayBacks prosjekter. ”Barnerommet” er et samarbeid mellom For Fangers Pårørende (FFP) og WayBack som ble finansiert av Gjensidig Stiftelsen. Prosjektet kom først på banen i 2009, men ble midlertidig avsluttet grunnet finansielle årsaker. I 2013 fikk de bevilgningen tilbake og startet dermed opp igjen med planleggingen. Formålet med prosjektet er at innsatte og deres barn skal få muligheten til å tilbringe tid sammen utenfor murene. FFP er opptatt av hvordan pårørende håndterer å ha et familiemedlem i fengsel, og hvordan det oppleves å besøke dem i fengsel. Mange barn blir skremt av tanken om at pappa eller mamma sitter i fengsel, og ved å møtes på en nøytral grunn kan dette hjelpe dem med å opprettholde kontakt med sin forelder under soning. FFP står for pårørendes tilbud, mens WayBack representerer de innsattes tilbud.

WayBack-huset er knutepunktet for all aktivitet. Her finner du arbeidsplassene til de ansatte, og medlemmer ønskes velkomne til å oppholde seg her. Huset består av tre etasjer hvorav den midterste etasjen har kjøkken og arbeidsplasser. Kjøkkenet er disponibelt for medlemmene, men de må kjøpe mat selv. Trond har et større kontor, mens de fire andre har sine kontorpulter i en av storstuene. Her er det både et langbord med plass til 12 stykker og en sofagruppe. Her finnes det også datamaskiner som medlemmer av WayBack kan bruke til utarbeiding av CV, søke jobb, finne leiligheter og andre praktiske gjøremål. I underetasjen finner man toaletter og dusj, Barnerommet, enda en stue utstyrt med sofagruppe og enda et langbord.

I andre finner du tre ”hybler” eller rom. Her er det også et felles bad. Når WayBack først flyttet til dette huset ble rommene brukt til å huse tidligere innsatte direkte etter løslatelse. For en relativt lav husleie fikk de bo der mens de lette etter noe annet. De

ble imidlertid boende lenger enn hva WayBack hadde sett for seg, og ikke lenge etterpå begynte problemene å vise seg. I ukedagene, spesielt på dagtid, var det rolig på huset. På kvelder og helger var slett ikke rolig. Beboerne begynte å ruse seg, en etter en. Når man er rusmisbruker og noen i umiddelbar nærhet ruser seg er det vanskelig å stå i mot. Det oppstod krangler, og politiet ble tilkalt opp til flere ganger. WayBack hadde ikke kapasitet til å ha en "sikkerhetsvakt" på huset til enhver tid, og huset ble derfor "tatt over" av beboerne. WayBack hadde også en avtale med politiet om å ha narkotikahunder i trening der, men det stoppet ikke beboerne. Til slutt måtte WayBack ta en avgjørelse og legge ned hybeltilbudet. De leide derfor ut til studenter den siste tiden.

I likhet med prosjektet Oslo-Paris: "Sykler tilbake til livet" har også WayBack Trondheim et aktivitetstilbud som blir kalt "Tilbake på banen". Dette er fotballtreninger hvor både medlemmer av WayBack og innsatte ved Leira Fengsel spiller fotball sammen. Leira Fengsel er et åpent fengsel, som man kan søke seg til etter man har sonet brorparten av dommen sin ved Tunga Kretsfengsel. Dette er også ofte et stoppested mellom fengselet og WayBack. Dette er en fin måte å bli kjent med medlemmer på, hvis man tenker å melde seg inn i WayBack på et senere tidspunkt.

WayBack tilbyr seg også å hente den løslatte direkte fra fengselet og enten skysse dem hjem til sin nye bolig⁴ eller ta de med på WayBack-huset. De første timene og dagene er kritiske i forhold til ny kriminalitet, det er derfor viktig at fadderen er tilgjengelig i startfasen. WayBack prøver å innføre en struktur i hverdagen allerede fra dag en, slik at overgangen fra fengsel til hverdag ikke blir så brå. Denne strukturen kan innebære et avtalt møte om en kaffe, avtalt vekking av den løslatte osv. Et gammelt ordtak lyder følgende "lediggang er roten til alt vondt", og dette stemmer godt med hvordan WayBack opererer. Målet er å skape rutiner slik at den enkelte ikke ender opp med å kjede seg. WayBack vet av erfaring at å kjede seg korter ned på veien tilbake til et kriminelt handlingsmønster.

⁴ Forutsatt at de har en bolig, i de fleste tilfeller må de ordne noe på egen hånd.

Ideologi

WayBack er for tidligere innsatte av tidligere innsatte, og dette for en grunn. Det er lettere for en innsatt å stole og lene seg på noen som allerede har gått den veien. En som viser at det er mulig. En som gir håp. Å kunne åpne seg og føle at man blir forstått er viktig. Løsninger blir derimot ikke servert til deg på et sølvfat. Fadderen skal være med og legge til rette for deg, men til syvende og sist ligger ansvaret hos den enkelte. Ingen blir tvunget til å bryte ut av et kriminelt mønster, men forutsetningen for å klare det er at man selv ønsker det og er villige til å gjøre den jobben som trengs.

I boken "WayBack" skrevet av Gitte Svennevig (2012:26) siterer hun følgende kinesisk sitat: "Give a man a fish and you feed him for a day. Teach him how to fish, and you feed him for his life". WayBack-boken er en fadderhåndbok som gis til alle nye faddere. Her står retningslinjer for hvordan man som fadder skal oppføre seg, både i forhold til andre faddere og sine medlemmer. Praksisen virker her å være litt forskjellig fra avdeling til avdeling, for da jeg fant denne boken og viste den til daglig leder Trond, fortalte han at ingen av deres faddere hadde denne boken. Videre fortalte han meg at alle avdelingene har samme prinsippet, forskjellen var at de overførte kunnskapen muntlig, men andre avdelinger hadde papirutgaven. Et av de største temaene i denne boken er prinsippet om empowerment, som er en av bærebjelkene innen WayBacks ideologi.

Svennevig (2012:26) definerer empowerment slik:

"En grunnleggende tro på menneskers evner og ressurser – at det er viktig for alle å ha kontroll og innflytelse på egen livssituasjon og at alle har evne til og ønsker å påvirke det samfunnet vi lever i. Målet er likeverdig samarbeid basert på gjensidig tillit, der partene deler makt og innflytelse."

Det er fokus på at sjansen for at man lykkes øker hver dag man er i en positiv prosess. WayBack er opptatte av å formidle et positivt menneskesyn der alle har kapasitet og mulighet til å være den beste versjonen av seg selv. Det handler ikke om hva du har gjort, men hva du velger å gjøre fremover (2012).

Hjelpen du får i WayBack ligger ikke hos profesjonelle som har lest, studert og skrevet om fenomenet. DEN ligger hos de som har pustet, levd og erfart det de profesjonelle skriver om. De har kjent rusen på kroppen, de har kjent på frykten første dagen i varetekt og rastløsheten i fengselet. De har grått, savnet og ledd bak murene, akkurat som medlemmene har gjort. De har også tatt viktige valg, kuttet folk fra miljøet ut av livet sitt og hatt mange gjenoppbyggende samtaler med sine familier. For innsatte er det lettere å kjenne seg igjen i disse menneskene og dermed lettere å følge i deres fotspor.

Empowerment-prinsippet står i ganske direkte kontrast til det de innsatte møter på i fengselet. I fengselet blir den enkelte fratatt muligheten til å gjøre mange av de hverdagslige tingene som man må kunne for å klare seg utenfor murene. Sakte avlæres grunnleggende evner til å mestre og møte de vanlige krav som samfunnet stiller. Disse kravene samfunnet stiller kan være alt fra å ta bussen, handle mat, ha kontroll på økonomi, opptre i sosiale sammenhenger og snakke om hva vanlig folk snakker om (Svennevig 2012).

En dag på WayBack-huset

Det er en sterk fortellerkultur på WayBack. En slik fortellerkultur finner man flere steder enn i WayBack; hjemmesykepleien snakker om brukere, fengselsbetjenter snakker om innsatte og butikkmedarbeidere snakker om kunder. Smith-Solbakken og Tungland (1997) skriver at for å holde seg orientert om hvem som er til å stole på og hvem som har stoff, er en omfattende informasjonsutveksling nødvendig. Dagene gikk i stor grad til informasjonsutveksling, både mellom de ansatte, men også mellom medlemmene når de var innom. Samtalene mellom ansatt og medlem, eller medlem og medlem, dreide seg som oftest rundt generelle ting, deling av historier om seg selv og andre i miljøet som oftest startet med "Har du hørt ...Vet du hva...Gjett hvem". En slik fortellerkultur var en del av WayBacks hverdag og en del av jobben til de ansatte. De ønsker å vite hva sine medlemmer holder på med, slik at de kan hjelpe de på best mulig måte.

At medlemmer er på WayBack-huset på dagtid kan være av flere grunner. Enten det er for å snakke med noen, få hjelp til noe, at de kjeder seg eller at det er et godt alternativ til andre oppholdssted der man møter andre fra miljøet. Følelsen av at det var mye venting var definitivt tilstede. De venter alltid på noe – penger, bolig eller jobb. Ventet på at livet skulle ”starte”.

Utover de medlemmene som kom på huset for en kaffekopp eller to, var det også flere av medlemmene som hadde jobber. Hadde de et ledig minutt på jobb, ringe de ofte WayBack. Noen ganger for å si hei og fortelle om dagen så langt, dele skryt de hadde fått på jobben eller spørre om mer praktiske ting. Her ble jeg sittende å høre på disse samtalene, uten å se eller høre vedkommende. Her så man tydelig hvordan fadderjobben utspiller seg i det dagligdagse.

Andre tilbud i Sør-Trøndelag

For å belyse WayBacks plass i tilbakeføringsprosessen, ønsker jeg å lage en fremstilling av andre tilbud som finnes for tidligere straffedømte/vanskeligstilte i Sør-Trøndelag.

Frigangshjemmet ligger i Trondheim, og er et hjem hvor innsatte kan sone siste delen av straffen sin. Dette er en kontraktbasert soningsform som innebærer at man må enten ha jobb eller skole og holde seg rusfri. Her blir det gjennomført jevnlig urinprøver. På dette huset er det plass til elleve innsatte. Målet er å gi dem muligheten til å gå en normal skolegang⁵ og ha en vanlig arbeidsdag med kollegaer utenfor rusmiljøet. Det er frihet under ansvar, noe som innebærer at de må oppholde seg på huset utenom arbeids,- og skole-tid, men frigangshjemmet er ikke fysisk inngjerdet. Her bor de gratis, da kommunen dekker opphold i institusjon.

Trondheims klinikken er eid og drevet av Rusbehandling Midt-Norge HF. De tilbyr døgnbehandling, samtaler med psykolog og gruppearbeid. De har tre forskjellige tilbud; poliklinikk rus, avhengighet og LAR (legemiddelassistert rehabilitering) og ungdoms, - og voksenavdeling. Her tilpasses de ulike individuelle behovene for å gi den enkelte et tilpasset tilbud. Her er det begrenset med plasser. Legemiddelassistert

⁵ Studere med andre elever uten en kriminell/rus-bakgrunn

behandling er betegnelsen på den norske ordningen for substitusjonsbehandling ved opiatavhengighet.

Tyrili Høvdningen er et behandlingsselskap ti minutter ut av sentrum i Trondheim. Dette er langtids døgnbehandling, og har plass til 22 stykker. Her prioriteres det rusavhengige fra 18 år og oppover. All drift av Tyrilikollektivet drives av de som er på behandling der. De lager mat, vasker og ordner uteområder. Her er det også mange samtaler omkring rus og hvordan å holde seg rusfri påvirker dem.

Stavne Gård er et behandlingssenter i Trondheim. De har et godt samarbeid med Rusbehandling Midt-Norge HF, Helseforetaket, Trondheim Kommune og Tunga Kretsfengsel. Et av de viktigste prosjektene til Stavne Gård finner vi på Tunga Kretsfengsel, ved avdeling Modulen. Dette er kontraktbasert avdeling som forutsetter at du er delaktig i fellesskapet, er i fysisk aktivitet, har russamtaler, holder på med jobb eller skole og er rusfri. For å holde avdelingen rusfri blir det gjennomført tilfeldige urinprøver daglig. Bryter man denne kontrakten mister man de godene man får ved en slik avdeling, som muligheten til fremstilling⁶ og de blir sent direkte til en annen avdeling. Å sone ved en slik avdeling er ettertraktet blant de som ønsker å endre sitt livsmønster. Videre har de prosjektet "Brygga", som kan minne om hvordan WayBack opererer. Dette tilbys til de som har kommet ut av et lengre opphold i institusjon/kollektiv som ønsker å etablere seg i et rusfritt liv. Stavne har også prosjektet "Dagsverket" som er et lavterskeltilbud for rusavhengige som ønsker å jobbe. Her kan du møte opp kl. 09.00 på morgenen og jobbe frem til 13.30 og så får du 200 kroner i lønn for det arbeidet du har gjort.

Sorgenfri er et gatemagasin som selges av vanskeligstilte og sosial utstøtte som hovedsakelig også har et rusproblem. Her selger de gatemagasinet rundt om i Trondheim sentrum, og beholder halvparten av salgsinntekten selv. Like tiltak finner vi i alle de store byene i Norge.

⁶ Permisjon fra fengselet ifølge med fengselsbetjenter. Sosialt tiltak: Fotballkamper, bowling, paintball, go-cart osv.

På Lade finner vi et behandlingskollektiv med navnet Furulund, som drives av Frelsesarmeen. Hit kommer rusavhengige fra 18 år og oppover for å bo og benytte seg av arbeidstreningstilbudet de har. Ved sitt kollektiv har de 32 plasser, av begge kjønn.

Alle tilbudene har samme mål: Hjelp mennesker ut av rus/vanskeligstilt situasjon og tilbake til livet. Man kan skille disse fra hverandre i form av fremgangsmåte, ideologi og metode. Til tross for mange gode tilbud i Trondheim, er det mange som faller mellom. Det er lange ventelister og mange som ”sklir utpå” igjen i løpet av denne ventetiden. Det er ofte denne gruppen som er mest utsatt for å falle tilbake til kriminaliteten og rusen. Det er i denne køen WayBack kommer inn. De kan hjelpe til med å skape struktur og mening med hverdagen, mens de står på vent. Da er den tidligere straffedømte bedre rustet til å takle en ventetid som ellers kunne ha sent dem rett tilbake til rusen og fengselet.

WayBack og tilbakeføringsprosessen

Forhenværende justisminister Knut Storberget sa dette ”Alt for lenge har vi kun hatt fokus på køen *inn* i norske fengsler, WayBack har fokus på køen *ut*.” Politikere har siden oppstarten av WayBack gitt sin tillit til stiftelsen (Svennevig 2012). Det har vært en bred støtte fra alle partier, og WayBack har fått årlige bevilgninger over statsbudsjettet og det økonomiske rammene har spilt en vesentlig rolle for stiftelsens mulighet til å videreutvikle konseptet optimalt (Svennevig 2012).

”For i sannhet kunne hjelpe en annen, må jeg forstå mer enn han, men dog først og fremst forstå det han forstår. Om jeg ikke gjør det, så hjelper min merforståelse slett ikke”.
(*Kierkegaard i Svennevig 2010*)

Styrken i WayBack er at de kjenner til det problematiske ved å være en del av det kriminelle miljøet, fordi de har vært der selv. De kjenner også til de positive sidene, og vet at for et menneske som befinner seg i en sårbar situasjon er det viktig og trygt å ha mennesker rundt seg. De bruker sin kunnskap for å skape et alternativt nettverk for den enkelte, slik at de ikke blir stående på bar bakke. Ved å bli en del av WayBacks

nettverk skapes det flere kontakter med mennesker som er en del av sivilsamfunnet, og dermed har de mulighet til å øke den sosiale kapitalen som det var mangel på tidligere.

WayBack blir et sted mellom det kriminelle nettverket og sivilsamfunnet. Det blir et pusterom for den enkelte, der de kan finne roen og være seg selv. En arena hvor de kan bygge opp selvtilliten sin. Der kan de lære nye ting om seg selv. Det kan de utvikles som mennesker. Ved å være medlemmer av WayBack unngår de at overgangen til sivilsamfunnet blir for brå.

Ved analyse av resultatene fra norske og internasjonale levekårsundersøkelser blant innsatte og domfelte, har de listet opp de viktigste elementene i tilbakeføringsgarantien slik:

- Tilfredsstillende bolig.
- Muligheter for utdanning eller opplæring.
- Arbeid, arbeids- og velferdsforvaltningens tjenester og virkemidler.
- Sosiale tjenester, herunder individuell plan.
- Helsetjenester, herunder om nødvendig behandling for psykiske lidelser og rusproblemer.
- Økonomisk rådgivning og bistand ved gjeldsproblemer.

Alle disse punktene skal hjelpe den domfelte og de øvrige etatene å nå et felles mål: Få den domfelte tilbake til samfunnet som en lovlydig borger og hindre tilbakefall (St.mld.nr.37 2007-2008). Ser man disse punktene i lys av hva jeg allerede har tematisert så langt i oppgaven ser man at det er likheter mellom hva staten tilbyr av ressurser, hva de resiproke relasjonene mellom medlemmene gir og hva WayBack ønsker å tilby. Det som ikke eksplisitt står ført opp på denne listen er nettopp det som det kriminelle miljøet er sterkest på, som er et sosialt nettverk.

Behovet for menneskelig kontakt og tilhørighet er grunnleggende for de fleste mennesker, men i motsetning til materielle behov som til dels dekkes av det offentlig, blir ikke slike eksistensielle behov ivaretatt på samme måte.

WayBack er en selvhjelpsgruppe/organisasjon. Fyrand (2005) har fire ulike årsaker til hvorfor selvhjelpsgrupper er blitt viktige i samfunnet vårt. 1) Mennesker i ulike

livssituasjoner og med ulike problem har utbytte av å delta i selvhjelpsgrupper, 2) deltagelse i denne type grupper øker, og her får man også hjelp fra profesjonelle hjelpeapparat, 3) selvoppfattelse og opplevelse av å ha innflytelse og makt over egen situasjon øker, og dette virker empowering og 4) selvhjelpsgrupper er en reaksjon på det skjeve maktforholdet mellom pasienten og den profesjonelle hjelperen hvor pasienten kan føle seg umyndiggjort (2005).

WayBack blir en arena der man kan være seg selv, der andre egenskaper ved individet blir satt pris på, og det kriminelle blir noe sekundært. Man er en av flere som har gått igjennom det samme. Det gjør at det blir en mer avslappende tone mellom medlemmene. WayBack prøver å ha et bevisst forhold til å rette nesen fremover, og ikke la hovedfokuset ligge på hva den enkelte har gjort. ”Der får vi ikke hjulpet noen. Gjort er gjort” sa en av de ansatte til meg. En av de viktigste momentene i WayBack er at deltagelse i organisasjonen skal baseres på valg. De forventer og krever at deres medlemmer har tatt et valg før de melder seg inn i organisasjonen (Svennevig 2012). De må ha tatt et bevisst valg om å leve et rusfritt og lovlydig liv.

WayBack bruker sin kunnskap om miljøet til å bekjempe gjengangerkriminalitet. Ofte kan årsaken til at man faller tilbake til en kriminell livsførsel være at det blir for vanskelig å etablere seg i sivilsamfunnet. Årsaken til dette kan være at de er mennesker som er underlagt stigmatisering og stemping og at det er svært vanskelig for et individ å integreres i sivilsamfunnet under slike omstendigheter.

6. "Outsiders"

I kjølevannet av kriminalisering og sosial utstøtning følger stempling og stigmatisering. Min påstand er at det kriminelle miljøet utgjør en subkultur. Som en konsekvens av å være en del av en subkultur, lukkes dørene inn til sivilsamfunnet, mens samfunnets ytterkant derimot, er døgndåpne. Kriminelle blir "outsiders" – eller avvik. Kapitlet viser hvordan mennesker som opplever stigma, internaliserer dette og spiller dermed ut denne rollen. Dette kan ha konsekvenser for tilbakeføringsprosessen. Men for å snakke om avvik, må vi først forstå normalitet.

Normalitet er en forutsetning for avvik og avvik er et forutsetning for normalitet, slik kaldt er en forutsetning for varmt, og omvendt. Hvis man sier at noe er normalt, legger man allerede føringer for hva som ikke er det. Normalitet er et vanskelig begrep å forholde seg til, på grunn av dets subjektive aspekt. Hva som er normalt for meg, trenger ikke nødvendigvis å være det for en annen. Men hva er normalitet? Emile Durkheim (1895) skrev i sin bok "The Rules of Sociological Method" at den normen for oppførsel de fleste i et samfunn følger, vil være det som ansees som normalt. Mennesker som ikke følger samfunnets normer vil bli sanksjonert fra andre i samfunnet. Sanksjoneringen på dette nivået kan være blikk eller en kommentar som gjør individet klar over at dette ikke er "normal oppførsel". Et eksempel på dette er

gravide kvinner som røyker. Den gravide kvinnen vil mest sannsynlig motta blikk og tidvis kommentarer, da "alle" vet at røyking er skadelig for fosteret. Videre er det viktig å ha i mente at normalitet er flyktig og i endring, og utvikles i takt med historien. Eksempelet med den røykende gravide kvinnen beviser dette. Tidligere var det uproblematisk for en gravid kvinne å røyke i det offentlige rom, da det ikke var ansett som farlig.

Sandberg og Pedersen skriver at i studier av avvik, har ofte det problematiske ved annerledesheten som regel overskygget det positive (2010:33). Det er en oppfatning om at tidligere straffedømte lever deres liv så forskjellig fra "vanlige" mennesker, men dette er ikke alltid tilfelle. Ikke alt de foretar seg i løpet av en dag er avvikende fra en "normal" livsførsel. De har relasjoner, handler mat, spiser, går turer i solen, ler, leser, gleder seg til sommeren og ser på tv. Alle disse tingene er det en mulighet for at tidligere straffedømte og den øvrige befolkningen kan ha til felles. Man kan si det slik: De er avvikere, men de er ikke avvikere på alle livets områder av den grunn.

I Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) "Mindre kriminalitet – straff som virker – tryggere samfunn" legger de vekt på at straffegjennomføringen skal så langt som mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet. Det er selve frihetsberøvelsen som er straffen. Straffegjennomføringen skal ikke være mer tyngende enn nødvendig, og ingen skal bli underlagt tiltak som føles som tilleggsstraff (2007-2008:22). Dette er kjent som normalitetsprinsippet. Normalitetsprinsippet er en viktig del av verdigrunnet for kriminalomsorgen og imidlertid er det behov for å tilrettelegge forholdene bedre under straffegjennomføringen (2007-2007:22). Videre rapporteres det at dette vil redusere de utilsiktede skadevirkningene av straffen og lette tilbakeføringen til samfunnet vesentlig (2007-2008:22). I Sør-Trøndelag har innsatte mulighet til å bli overført til Leira Fengsel som et resultat av normalitetsprinsippet. Leira Fengsel er et åpent fengsel uten fysiske murer. Her er det mulighet for arbeid, enten ved gartneriet, bilverkstedet, vaskeriet, renhold, vedlikehold, stall eller kjøkken.

Miljøet som en subkultur

Medlemmer av en subkultur følger ofte ikke de normene som befolkningen ellers i sivilsamfunnet gjør, og avviker derfor fra normaliteten. En subkultur henger tett

sammen med den dominerende kulturen. Subkulturen har en intern logikk, et eget system av mening og en egen måte å se verden på, utenfor den dominante kulturen i et samfunn. Sandberg og Pedersen (2010) har definert en subkultur slik.

En subkultur er en samling ritualer, narrativer og symboler. De kretser rundt bestemte forestillinger om verden og er ofte knyttet til generelle kulturelle strømninger i samfunnet. Personer og grupper internaliserer og kroppsliggjør i større eller mindre grad deler av subkulturen. De utnytter den også, i kreative iscenesettelser av seg selv (2010:32).

Som medlem av en subkultur, risikerer man å bli stemplet som "outsider", noe som har vært et objekt for spekulasjon, teoretisering og vitenskapelig studie (Becker 1963). Interessen lå i den marginale mann og hovedfokus lå på avviket og individene i disse marginale posisjoner (Sandberg og Pedersen 2010: 30). Hva lekmannen vil vite om avvikere er: Hvorfor gjør det de? Hvordan kan vi forklare deres regelbrudd? Hva er det med dem som leder dem til forbudte handlinger? (Becker 1963). Vitenskapelig forskere har prøvd å svare på disse spørsmålene, og har gjennom forskingen akseptert sunn fornuft-premisset om at det finnes noe iboende avvik omkring handlinger som bryter (eller ser ut til å bryte) med sosiale regler (1963). Oppfatning av at alle som har brutt en regel eller en lov er en homogen gruppe ignorerer det sentrale faktumet om avvik: Det er skapt av samfunnet (1963:8).

Medlemmer av et kriminelt miljø er ikke en homogen gruppe, de er ikke like i sine identiteter og meninger. De varierer på ulike punkt, alt fra hva slags kriminalitet de foretrekker, hvilke rusmidler de bruker til preferanser på musikk eller tv-serier. En informant sa til meg "Jeg kunne aldri liksom, vært skikkelig voldelig. Eller voldtatt noen". En annen sa "Jeg hadde ikke hengt med en heroinmisbruker". Innad i miljøet setter de også grenser mellom seg selv og andre.

For å forstå oppførselen til et medlem av en stabil gruppe, er det viktig å forstå deres levesett (Becker 1963:80). Jeg spurte noen av mine informanter om hvordan en vanlig dag i deres liv ser ut.

”Vi er jo mye sammen da. Sånn hele tiden egentlig. Gjør alt sammen. Handler mat, laget mat, gamer, ruser oss og.. Ja. Og så går vi kanskje til noen andre, røyker litt, selger litt og slapper av sammen egentlig. Så kanskje går vi ut på kvelden da. Er ikke så mye mer enn det”

Når er gruppe mennesker har et felles liv som forgår i isolasjon fra andre mennesker, et felles hjørne av samfunnet, felles problematikk og tidvis noen av de samme fiendene, så vokser deres kultur (1963:80). Becker (1963) skriver videre at det kan være en fantastisk kultur for de som er avhengige av for eksempel heroin, som deler en forbudt nytelse, en tragedie eller en kamp mot den konvensjonelle verden. Mennesker som inngår i handlinger som blir ansett som avvik har som regel problemet med at deres syn på verden ikke går overens med hvordan resten av sivilsamfunnet ser det. Kulturen mellom tidligere straffedømte kan sees her til å oppstå mellom deres definisjon av hva de gjør og hvorvidt det er riktig (1963:81). En av mine informanter sa følgende ”Vi har det jo bare morsomt sammen og sånn. Vi henger jo ofte sammen alene, uten å forstyrre andre. Vi er jo bare hjemme”. Skillet mellom riktig og galt kan ansees her å omhandle om man skader andre mennesker med sin oppførsel. I dette tilfelle opplyste vedkommende meg om at de ofte bare var hjemme, og at de ikke plaget andre. Det finnes også handlinger som ikke er akseptert av sivilsamfunnet, som gjennomføres alene. Det er ikke nødvendigvis alltid snakk om en gruppe, det finnes også noen kriminelle som ønsker å begå sine handlinger på egen hånd.

Stigma

Ordet stigma er opprinnelig gresk og betyr sår eller sårmerke (Goffman 1963). Goffman (1990) skriver at stigmatisering er de delene av oppførsel og væremåte, som i negativ retning skiller seg fra det normale. Med andre ord: ”Den som lever så miserabelt at andre ikke er villige til å gi bekræftelse på at vedkommende er ”skikkelig og ordentlig” er stigmatisert” (Gullestad 1989:112). Alle sosiale grupper skaper regler og forsøker, noen ganger og under spesielle omstendigheter, å gjennomføre dem (Becker 1963). Sosiale regler definerer situasjoner og hvilken oppførsel som er passende til dem, og spesifiserer at noen handlinger er rette og andre gale. Når en regel håndheves, blir personen som har ment å bryte den ansett som en spesiell type person, en man ikke kan stole på til å håndheve de reglene som er bestemt av gruppen (1963).

En informant fortalte meg om hvordan det er for han å være i møte med offentlige instanser.

”Du kommer bare inn på kontoret og setter deg ned da. Jeg har ikke så gode minner fra det kontoret, men jeg må dit hvis jeg skal få penger, så. Det er jo litt sånn vanskelig, for jeg føler at de kanskje ikke skjønner det helt da. Så snakker de masse og man skjønner jo ingenting! Haha! Så blir man jo bare sittende der og bare ”Ja, ja, ja”. Og du merker at de synes det er litt ukomfortabelt da, ha en kriminell på kontoret sitt liksom. Som ikke skjønner en dritt”

Emil, tidligere straffedømt

Han blir i denne situasjonen ansett som et ”outsider” (1963). Den som blir merket som en ”outsider” kan midlertidig ha en annen oppfatning av saken. Han godtar muligens ikke reglene han har brutt og anser ikke de som dømmer han som kompetente eller legitim til å foreta nettopp en slik avgjørelse (1963). Her dukker det frem en annen mening ved termen: Han som bryter reglene føler at hans dommere er de som er ”outsiders” (1963). For det er en enighet og konsensus blant tidligere straffedømte at deres levesett ikke er så ”jævlig og håpløs” som andre skal ha det til. Og de møter hverandre i denne forståelsen. Ta Emil, som synes det er vanskelig å møte offentlige instanser. Alle tidligere straffedømte jeg har møtt føler det samme. Setningen ”de skjønner det ikke” er blitt brukt av mange tidligere straffedømte i samtale som omhandler offentlige instanser. Dette kan bety at de ikke skjønner levesettet, ikke forstår dem som mennesker eller forstår deres behov.

Det er imidlertid ikke slik at alle som bryter loven blir stemplet som en outsider eller et avvik. Det er forskjell på regler i sivilsamfunnet, noen er knyttet opp mot lovskriften hvorav politiet eller staten kan bruke deres makt til å håndheve dem. I andre tilfeller representerer de uformelle bestemmelser, hvorav reglene håndheves gjennom uformelle sanksjoner av ulike grader. Becker (1963) skiller mellom hvor langt ute man er, og at dette varierer fra hvert tilfelle. Mennesker som får fartsbot eller blir litt for beruset på fest, er ikke så ulik resten av samfunnet og overskridelsen blir ansett som tolerabelt (1963). Man finner mennesker som både er uenige og enig i sanksjonene de får basert på handlingen.

Fra å være en respekt kriminell risikerer man å bli stemplet som ”udugelig”. I en tilbakeføringsprosess kan den tidligere straffedømte oppleve å gå fra en høystatusposisjon i sitt tidligere miljø, til en lavstatusposisjon i sivilsamfunnet.

”Æ har jo en status da, som man bygge sæ opp i miljøet, som kjæm te å følg mæ. Æ vet itj ka æ.. eller kem æ e i det vanlige samfunnet lenger”

Henrik, tidligere straffedømt

Stigmatisering oppstår i forholdet mellom mennesker, og bygger så på en oppfatning av at hver enkelt former sitt selvilde gjennom gjeldene normer og andres oppfatning om en selv. Stigma blir brukt for å betegne en egenskap ved individet som er diskrediterende. Ved at mennesker har kjennskap til noens fortid i fengsel gjør at de lettere tillegger de drapsdømte andre egenskaper, som at de har dårlig vilje, er farlige og dominerende (1963). Goffman (1975) mener at øvrige egenskaper ikke er tatt i betraktning bortsett fra det stigmaet som individet innehar. Innenfor det kriminelle miljøet så ”lider” alle av det samme stigmaet, og derfor blir det fokus på andre kvaliteter ved mennesket.

Teorier om stemping og stigma viser til avvik som en prosess. Man stemples som avviker og deretter påvirker stempelet andre sin oppfatning og atferd ovenfor avvikeren. Dette fører til at avvikeren presses inn i en avvikerrolle (Hauge 2006). Goffman (1967) skriver at den løslatte vil oppleve å rykke fra toppen av den lille verden til bunnen av den store verden. Personer som har vært i fengsel føler seg ofte stemplet som sosiale avvikere og de opplever at samfunnet oppfatter dem som mindreverdige og som noen en ikke ønsker videre omgang med (Goffman (1963).

”Sånn, jeg har jo krimma⁷ en del og alle vet jo det hjemme. At jeg har sitti inne og sånn. Jeg tenker ikke over det så mye sånn til vanlig, men folk minner deg jo på det.”

Emil, tidligere straffedømt

Den kulturelle og sosiale kapitalen (Bourdieu 1986) som tidligere straffedømte har opparbeidet seg som medlemmer av et kriminelt miljø er ikke gyldig i sivilsamfunnet og de må derfor bygge opp en ny sosial identitet. Begrepet speilbilde eller ”looking-

⁷ Utført kriminalitet

glass self” ble opprinnelig formulert av Charles H. Cooley, men videreutviklet av George H. Mead, for å forklare hvordan selvbildet blir til (Bø og Schiefloe 2007:130). Teorien går ut på at selvet og identiteten blir til i et samspill. På bakgrunn av de tilbakemeldingene vi får fra andre på vår adferd vurderer vi oss selv. Vurderingene internaliseres og danner grunnsteinene som selvbildet bygges på (2007:131). En fare er at man overtar andres bilde av en som avviker og går inn i denne rollen (Becker 1973:34) og tilbake til miljøet der man ble verdsatt. Som er motsetning til dette kan positive tilbakemeldinger bidra til å holde medlemmer av et kriminelt miljø fast i sivilsamfunnet.

Innenfor Howard Beckers (1973) ”Labelling Theory” viser de til at det var først når medlemmene av et kriminelt miljø ble merket som et avvik at de begynte å gjøre handlinger som støttet oppunder klassifikasjonen. Hvor teorien plasserer aktøren i gitte omstendigheter som gjør det vanskeligere for han eller henne å fortsette med normale rutiner som er en del av hverdagen og dermed provosere han eller henne inn i handlinger som blir ansett som avvikende. Et eksempel her kan være hvordan et rulleblad gjør det vanskelig å få seg en jobb på det legale markedet, og de søker seg derfor mot det illegale (Becker 1963:179). Et av hovedbudskapene i Becker sin teori er at avvik er samfunnsskapt ved at de lager regler, uformelle og formelle, som gjør at når man utfører disse handlingene, overtrer man samtidig regler og således vil man kunne stemples som avviker (1963).

Hovedstatus: Kriminell

Leer-Salvesen skrev ”Du er det du gjør” (1999:52). Å ha andres holdninger i tankene kan være en stor belastning for den enkelte. Her kommer Becker (1963) sine begrepet om hoved- og bistatus til syne. Statusen den enkelte får som domfelt har vært med på å definere han som person, uten at det blir tatt hensyn til andre egenskaper som kan være tilstede. ”En har ingen andres speil enn de som bys frem av omgivelsene når en langsomt skal sette sammen selvbildet igjen etter et lengre fengselsopphold” (Leer-Salvesen 1988:20). Under feltarbeidet i fengselet hendte det seg at en innsatt skulle ut på fremstilling. Fremstilling betyr at den innsatte må ut av fengsel for ulike ærend. Dette kan omhandle alt fra at den innsatte må møte i retten, handle nye klær eller ta del

i en familiebegivenhet som bryllup, dåp eller begravelse. Dette må søkes om og er alltid i følge med en eller flere fengselsbetjenter. Jeg snakket med en innsatt samme dagen som han hadde vært på fremstilling, hvor han sa ”Jeg følte jo det stod innsatt i panna på meg. Jeg følte at det syntes på meg liksom, at jeg sitter inne”. En person som blir frarøvet muligheten til sosial samhandling vil naturlig søke trygghet, forståelse og aksept hos andre i den samme situasjonen.

Når tidligere straffedømte skal tilbake til samfunnet, kreves det at de legger fra seg de delene av deres oppførsel og identitet som virker avvikende fra hva samfunnet forstår som normalt. Her kan det være nyttig å se på Mary Douglas’ (1967) bok ”Purity and Danger”, og jeg vil med dette trekke paralleller mellom sivilsamfunnet som hellig og kriminalitet og avhengighet som urent. I boken skriver Douglas at militæret ikke kunne vinne i krig uten velsignelse fra Gud, og for å beholde denne velsignelsen måtte militærbasen holdes ren (1967). Militærbasen måtte bevares slik templet bevares fra besudling, og all kroppslig utslipp (som kan relateres til sykdom eller urenslighet) diskvalifiserer en mann fra å slippe inn på militærbasen, slik en tilbeder ville vært diskvalifisert fra å nærme seg alteret (1967). Mannen kan returnere til militærbasen etter å ha blitt holdt borte fra den i en dag, og etter at han er blitt vasket (1967). Det blir et skille mellom verdig og uverdig, trygt og farlig eller rent og urent (Douglas 1997). Her kan man bytte ut militærbasen med sivilsamfunnet, kroppslig utslipp med avvikende adferd og vinne i krig med velferdsstatens overlevelse.

Vi kan se på overgangen fra det kriminelle miljøet til sivilsamfunnet ved hjelp av Arnold van Genneps (1960) teori om rites de passage, som viser til menneskets overgang fra en status til en annen. Rites de Passage har tre stadier, separasjon, liminalitet og inkorporasjon. Separasjonsfasen kjennetegnes ved adskillelse fra en fast posisjon innenfor en sosial struktur og individet vil nå være i en tilstand som skiller seg fra den han eller hun befinner seg i til vanlig (1960). Liminalitetsfasen beskrives som en ”hverken-eller” fase, en tid der man ikke lenger har den gamle statusen, men har heller ikke fått den nye. Den som befinner seg i denne fasen er også isolert, fysisk eller symbolsk, fra det samfunnet (1960). Inkorporeringsfasen skal føre individet tilbake til samfunnet med deres nye status (1960). Smith-Solbakken og Tunglund (1997) skriver at når et menneske går inn i et illegalt miljø, taper de akseptable roller

og statuser. Man erverves nye roller og statuser som gjenspeiler miljøet. Før individet er integrert i sivilsamfunnet, altså viker vekk fra avviksrollen og anerkjent som er "fullverdig" medlem av sivilsamfunnet, vil individet være i en liminalfase. Man tar ikke lenger del i det kriminelle miljøet, og har heller ikke fotfeste i sivilsamfunnet. Man er "betwixt and between" (Gennep 1960). Når en tidligere straffedømt integreres i sivilsamfunnet vil man gå over i inkorporeringsfasen, hvor individet vil ha nye statuser og roller.

Statuser som vil være synlige i enhver situasjon, omtaler vi som imperative statuser (Brøgger 1999:50). Å være kriminell, eller ha status som kriminell, er ikke en imperativ status. Man kan også velge å underkommunisere og overkommunisere aspekter ved selvet i møte med mennesker (Brøgger 1999:54). Dette blir kjent igjen som Goffmans (1959) begrep om inntrykkskontroll. En forutsetning for at man skal klare det er at man kjenner til kulturens normer og betingelser. Tidligere straffedømte har dermed mulighet til å underkommunisere sin hovedstatus i møte med sivilsamfunnet. Det finnes en bakside ved å bære flere roller på samme tid, hvis disse noen gang skulle komme til å overlappe. Sett at en tidligere straffedømt er i arbeid, hvor han har underkommunisert eller latt være å fortelle om sin kriminelle fortid. En dag begynner det en gammel kjenning fra det kriminelle miljøet på samme jobben, og begynner å dele historier og detaljer fra deres felles kriminelle fortid. Her kan den tidligere straffedømte oppleve rollediskongruens, som er et begrep brukt når en person tvinges til å spille to sprikende roller, som særlig uttrykker stor rangsforskjell, ovenfor det samme publikumet (Brøgger 1999:60). Dette oppleves som så pinlig at både den enkelte og samfunnet legger stor omhu i å unngå en slik regi (Brøgger 1999).

En av mine informanter har fått seg en jobb i en lokal nærbutikk, og vi diskuterte hvordan man eventuelt går frem hvis man skal dele fortiden sin som kriminell eller om man velger å la være.

"Det hadd komme te å vore kleint da, vanskelig å si det da. Men æ hadd komte te å sagt det ja. Ellers hadd æ itj klart å vori mæ sjøl. Det æ best å væra ærlig da, ellers bi du på en måte to forskjellige persona, Og det er vanskelig å ha en ordentlig samtale mæ folk da, hvis du e redd for ka dem kjem te å spør om."

Fengselet er dødsstraffens nærmeste nabo (Christie 2004). Fengselsstraffen kommer tett opp til å ta bort livet. Fengselsstraffen betyr at man tar bort det meste av hva som vanligvis er inkludert i et liv (Vedeler 1973 i Christie 2004:129). Unge menn er i fengsel, eller under strikt kontroll utenfor fengslene (2004:131). Mulighetene for en vanlig tilværelse med vanlig arbeid og vanlig familieliv blir sterkt redusert. Og kommer de tilbake, er de ofte preget av oppholdet, i sine væremåter og verdier (2004:131).

Avvikskontroll

I følge Christie (1985) kontrollerer vi hverandre gjennom ha å kontakt med hverandre. Avvikskontroll skjer gjennom ”positive eller negative signaler, et smil eller en rynke, et nikk eller en svak hoderysten, en oppmuntrende eller etsende vits” (Christie 1985:28). Et begrep innenfor selve kjerneområdet i avvikskontroll er re-integrerende skampåførelse (Braithwaite i Christie 2004:135).

Dine handler var gale, dårlige, skam deg. Men ellers er du OK. Stopp med de dårlige handlingene, kom deg hjem og vi vil slakte gjøkalven, ha et stort måltid og feire at du er kommet tilbake! (2004:135).

For å re-integrere en person må både det negative og det positive bli eksponert (2004).

I et re-integrerende perspektiv burde den løslatte fange alltid møtes utenfor fengselsporten med faner og klingende spill. Deretter skille man dra sammen til den store festen (2004:135).

Innenfor avviksforskningen har en funnet at tilbøyeligheten for ungdom til å begå kriminelle handlinger henger nært sammen med den sosiale tilknytningen til det omliggende samfunnet (Bø og Schiefloe 2007). I det som omtales som kontrollteorien, som ble utviklet av Hirschi (1969) fremhever det at individer som er lite integrert/sosialt isolerte, i større grad enn andre står i fare for å bli rekruttert inn i kriminelle miljøer og for å engasjere seg i ulovlige aktiviteter (2007:183). Bø og

Schiefloe (2007) skriver videre at det finnes to årsaker til dette. Den første er at sosialt integrerte individer er mer sosialt kontrollerte av sine omgivelser, som sanksjonerer uakseptabel adferd på et tidlig tidspunkt og før denne får store negative konsekvenser (2007). Den andre årsaken er at personer som har en sosialt tilfredsstillende tilværelse med gode og nære relasjoner til andre mennesker, har mye å tape dersom de blir avslørt som kriminelle (2007:183). Mennesker rundt et individ har mulighet og makt til å gi anerkjennelse og positive tilbakemeldinger så vel som negative og sårende. Hvis man gir positive tilbakemeldinger til et individ, vil dette gjøre at individet får større tro på seg selv. Denne uformelle kontrollen som mennesker i sivilsamfunnet har kan ha store implikasjoner på om et menneske ønsker å satse på en "karriere" i sivilsamfunnet eller i det kriminelle miljøet.

Jeg har gjennom oppgaven vist hvordan tilbakeføringsprosessen er problematisk både på bakgrunn av de indre båndene blant tidligere straffedømte og den sosiale organiseringen. I tillegg problematiseres prosessen på bakgrunn av den stigmatiseringen tidligere straffedømte møter i sivilsamfunnet, og at dette virker som ytterligere en hindring på veien tilbake. En eventuell suksessfull tilbakeføring til sivilsamfunnet handler i stor grad om aspekter man finner innenfor det kriminelle miljøet, men for et individ som prøver å integreres har det vel så mye å si hvordan én blir tatt imot i sivilsamfunnet.

7. Avslutning

Fokuset i denne avhandlingen ligger ikke på hvem de tidligere straffedømte er og hvordan eller hvorfor de befinner seg i den situasjonen de gjør. Den er heller ikke et svar på hvordan å hindre mennesker i å begå kriminalitet. Den omhandler de menneskene som befinner seg i en situasjon som det er vanskelig å komme seg ut av. Jeg har gjennom avhandlingen presentert noen av årsakene. Det er imidlertid slik at svaret på tilbakeføringsproblematikken, hvis det finnes ett, ligger i å forstå delene og hvordan delene henger sammen og påvirker hverandre. Først da vil man få et balansert bilde av gjengangerkriminalitet og tilbakeføringsprosessens utfordringer. Gjennom feltarbeidet har jeg sett at mye av problematikken rundt tilbakeføring tydeliggjøres gjennom to forhold innad i et kriminelt miljø. Det finnes andre årsaker til at tilbakeføringsprosessen ikke virker til sin hensikt som jeg ikke har inkludert eller utdypet i særlig grad. Herunder bolig, arbeid og økonomi. Jeg har valgt å fokusere på de indre båndene og den sosiale organiseringen i et kriminelt miljø.

De indre båndene omhandler de relasjonene medlemmer av et kriminelt miljø har til hverandre. I relasjonene finner de nettverk, gjensidig hjelp, tilhørighet og tillit. Her opparbeider den enkelte seg symbolsk og sosial kapital, status og anerkjennelse. Her er han trygg og her blir han satt pris på. De aspektene som gjør at mennesker ønsker å

forbli i et kriminelt miljø, er de samme som vil gjøre det vanskelig den dagen de eventuelt ønsker å komme seg ut av et. Nils Christie mente at hvis man er rik på penger, men fattig på sosial kapital – da er man kanskje fattig på det viktigste (2005:121). Dette viser til hvor viktig det er å ha andre mennesker rundt seg, noen man kan gå igjen livet sammen med. Menneskets sosiale nettverk er av essensiell betydning for egen livssituasjon og integrasjon i det øvrige samfunnsliv.

Det kriminelle miljøets uformelle sosiale hierarki er et annet hinder på veien til sivilsamfunnet. Her kommer ”Big-Man” til syne. I det kriminelle miljøet har ”Big-Man”, den uoffisielle lederen, makt og midler til å fordele knappe ressurser. Hvem som innehar denne posisjonene avhenger av en rekke ting, slik som hva den enkelte soner for eller hvilken plass han har i det kriminelle miljøet. Denne rollen blir spesielt synlig i fengsel. ”Big-Man” har mulighet til å sette andre i gjeld ved å tilby dem goder i fengselet. Når den enkelte løslates kan han skyldes mye penger til avdelingens uformelle leder. Denne gjelden omtales som svart gjeld, og denne gjelden følger med vedkommende den dagen han slipper ut. Da spiller det liten rolle at vedkommende har fått en hybel, han vil fortsatt være godt forankret i det kriminelle miljøet.

Som medlem av et kriminelt miljø er man medlem av en subkultur, som henger tett opp mot den dominerende kulturen – bedre kjent i avhandlingen som sivilsamfunnet. En konsekvens av å stå utenfor sivilsamfunnet er stigmatisering og stemping, og man risikerer å bli klassifisert som ”avvik”. Avvik er samfunnsskapt, sier Christie (2004). Ved å legge føringer for hva som er normalt, legges også føringer for hva som ikke er det. Gjennom avvikskontroll har medlemmer av sivilsamfunnet mulighet til å velge hvordan de vil møte tidligere straffedømte og medlemmer av et kriminelt miljø. Man kan velge å være stigmatiserende og negativ, men man kan også velge å være imøtekommende og positiv. Her ligger det mye makt hos den enkelte, uansett hvilken strategi man velger. I Stortingsmeldingen nr. 37 ”Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn” (2007-2008) ble det skrevet at ”også lokalsamfunnet har et medansvar for en vellykket tilbakeføring av domfelte som ønsker å komme ut av kriminaliteten. Sjansen til å holde seg unna et kriminelt miljø er liten hvis man ikke er akseptert i andre miljøer” (2007-2008:174).

Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) bygger på et indeterministisk menneskesyn, der de konstaterer at de ikke benekter at mennesker påvirkes av deres omgivelser, men at man er i stand til å ta sine egne valg, og i tillegg stå til ansvar for disse valgene. Det kan være utallige årsaker til at folk velger å utføre kriminalitet og bruke narkotika. Jeg har gjennom mitt feltarbeid møtt mennesker som har tatt bevisste valg, enten disse bestod i å forlate et kriminelt miljø eller forbli i et. De menneskene jeg har møtt som har valgt å fortsette i en kriminell løpebane, har tatt dette valget basert på aspekter som er blitt tematisert i denne oppgaven.

En vanlig oppfatning er at folk som har gått på kjøret i mange år har ruset bort livet sitt (Smith-Solbakken & Tunglund (1997:150). En slik tanke er ikke urimelig når en vet at det er mange som sitter igjen med ødelagt helse, ingen formell utdanning og stor gjeld (1997). På den andre siden kan vi ikke se bort i fra at de har lært en del av det livet de har levd, og det er ikke alle som ser på sitt tidligere liv utelukkende som en tragedie (1997). Det er flere som ønsker å bruke sin levd kunnskap til å hjelpe andre i samme situasjon. WayBack er en av disse.

Gjennom WayBack ser man at ved å tilby tidligere straffedømte et alternativt nettverk, blir de kjent med andre utenfor miljøet. Her får tidligere straffedømte mulighet til å utforsket andre sider ved seg selv, og oppdager egenskaper de muligens ikke visste at de hadde. De får kontakter, og har gjennom disse kontaktene bedre sjanse for å få seg jobb, bolig eller starte med en fritidsaktivitet. På disse arenaen møter de igjen mennesker som de skaper relasjoner til, og slik utvides nettverket. Gjengangerkriminaliteten handler i stor grad om at den enkelte ikke har klart å utvide sitt sosiale nettverk, men har begrenset sine relasjoner til andre i et kriminelt miljø. Gjennom organisasjoner som WayBack får de muligheten til det. Hvorvidt WayBack fungerer til sitt formål får bli opp til andre å svare på, men for at personer skal lykkes i tilbakeføringsprosessen må et større apparat på banen og individene i en tilbakeføringsprosess må utnytte den hjelpen som tilbys til det fulle. WayBack kan spille en aktiv og konstruktiv rolle her.

Det er ulike aspekter ved denne oppgaven hvor det hadde vært interessant med videre forskning og diskusjon. Hvorvidt tidligere kriminelle skal få hjelp til å takle gjeldsproblemer, er en av disse. Den svarte gjelden gjør det svært vanskelig å komme

seg ut av kriminaliteten, og eventuelle løsninger på hvordan dette bør håndteres fra det offentlig, bør diskuteres. WayBack har taklet svart gjeld i form av forhandlinger, men det kan tenkes at en slik fremgangsmåte ikke vil være mulig fra det offentlige. Gjeldsproblematikken i det kriminelle miljøet bør bli tatt på alvor i en kriminalforebyggende sammenheng.

I en diskusjon over tilbakeføringsproblematikk innen kriminalitet, blir fengselskulturen og dens påvirkning på de innsatte sentral. Derfor kan det være produktivt å åpne opp for et debatt omkring soning og avdelingsdynamikk. Kan det tenkes at avdelingenes struktur kunne sett annerledes ut? Mye av gjelden til den enkelte opparbeides i fengsel, og kommer i stor grad av at innsatte soner med hverandre på tvers av fartstid i miljøet og på tvers av type dom. Man ser også tendensen til at yngre gutter knytter sterke bånd til andre kriminelle, og "lærer seg" kriminalitet på en annen måte enn de ville gjort utenfor murene. Et sted å starte kunne vært å ha førstegangssonere på egen avdeling. Det kunne vært en avdeling som minner om Modulen, hvor det er stor fokus på rehabilitering og motvirkning av gjengangerkriminalitet. På den måten blir man ikke enda mer forankret i det kriminelle miljøet enn man allerede er. Dette er ofte snakk om unge gutter, og her har man en gyllen mulighet til å starte arbeidet tidlig.

En aktuell diskusjon om kriminalitet ville også vært om den måten hvor vi i dag styres i relasjon til kriminalitetsspørsmålet, og om hvordan vi ønsker at denne styringen skal se ut i fremtiden. Historien viser til hvordan kriminalitet problematiseres, har store implikasjoner (Borch 2005). Å utrope kriminelle til å være degenererte individer legger for eksempel opp til radikale tiltak (2005). Det er ingen grunn til å betvile at mye av de harde straffetiltak mot narkotika og kriminalitet bunner i gammeldags velferdstenkning, og oppriktige ønsker om å beskytte svakstilte (Christie 2004:54). Men i handling kan man ende opp med å skade noen av dem man tradisjonelt ville beskytte (2004:54). Luhmann (1995) skrev at intet er nødvendig, og alt kunne vært annerledes. Dette gjør seg også gjeldene i kriminalitetsproblematikk.

Litteraturliste

Alnæs, Øyvind

(2006): Fængsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt: slik de innsatte opplever det. Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS: Oslo. (Småskrift. Bind nr. 1/2006.)

Alver, Bente G og Øyen, Ørjan

(1997): **Forskningsetikk i forskerhverdag: vurderinger og praksis**. Tano Aschehoug, Oslo

Anderson, Eliah

(1990): *Streetwise*. The University of Chicago Press, Chicago

Barth, Fredrik

(2002): “An Antropology of Knowledge” i **Current Antropology 43**. The Wenner-Gren Foundation of Antropological Research.

Becker, Howard S.

(1963): **Outsiders: The Studies in the Sociology of Deviance**. Free Press, New York.

Bourdieu, Pierre

(1986): “The form of capital” I (red) John G. Richardson **Handbook of theory and research for the sociology of education**. Greenwood Press, New York

Bourdieu, Pierre

(1991): **Language and symbolic power**. Polity Press, Cambridge

Bourdieu, Pierre

(1996): **Symbolsk makt**: artikler i utvalg. Pax Forlag, Oslo

Bourdieu, Pierre

(1997): “Sosialt rum og symbolsk rum” i **Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handel**. Henrik Hovmark (red.) Hans Reitzel Forlag, København.

Bourgois, Phillippe

(2003): **In Search of Respect: Selling crack in El Barrio**. Cambridge

University Press, Cambridge

Briggs, Charles L.

(1986): **Learning How to Ask.** A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research. Cambridge University Press.

Brøgger, Jan

(1998): **Innføring i Sosialantropologi.** Cappelen Akademiske Forlag, Oslo.

Brøgger, Jan

(1999): **Psykologisk Antropologi.** Cappelen Akademiaske Forlag, Oslo

Bugge, Lars

(2002): "Pierre Bourdieus teori om makt", i **Agora. Journal for metafysisk spekulasjon** 20 s.224-248. Aschehoug.

Bø, Inge og Schiefloe, Per Morten

(2007): **Sosiale landskap og sosial kapital:** innføring i nettverkstenkning. Universitetsforlaget, Oslo.

Christie, Nils

(2004): **En passende mengde kriminalitet.** Universitetsforlaget, Oslo.

Christie, Nils

(2005): "Det danske mysterium" i **Materialisten.** 2/3-05 33.årgang

Clemmer, Donald

(1940): **The Prison Community.** (Utg. fra 1958). Rinheart & co, New Work

Danielsen, Arild og Nordli, Marinne Hansen

(1999): Makt i Pierre Bourdieus sosiologi". i **Om makt: teori og kritikk.** Fredrik Engelstad (red.). Ad Notam Gyldendal, Oslo

Douglas, Mary

(1997): **Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu.** 103. Pax Forlag, Oslo

Dyb, Evelyn, Ingar Brattbakk, Klaus Bergander & Janne Helgesen

(2006): **Løslatt og hjemløs.** Bolig og bostedløshet etter fengselsopphold. NIBR, Oslo

Foreningen for fangers pårørende (FFP)

(2003): Helse og livskvalitet blant fangers pårørende

Friestad, Christine og Hansen, Inger Lise Skog

(2004): Levekår blant innsatte. Fafo (Fafo rapport 429), Oslo

Fyrand, Live

(2005): **Sosialt nettverk: teori og praksis.** ”2. utgave”. Universitetsforlaget, Oslo

Goffman, Erving

(1967): Anstalt og menneske: den Totale institution socialt set. Jørgen

Paludans Forlag, København

Goffman, Erving

(1975): **Stigma.** Gyldendal samfunsbibliotek, Viborg

Goffman, Erving

(1990): **Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity** (1963), London: Penguin Books.

Gullestad, Marianne

(1989): **Kultur og hverdagsliv.** Universitetsforlaget, Oslo

Hammerlin, Yngve Mathiassen, Charlotte og Thomas W. Strand

(2006): **Velferdsstatens velsignelser og farer.** Kriminalitet og samfunn. KRUS Dokumentasjon og debatt 2/2006. Oslo.

Hauge, Ragnar

(2006): Stempling og stigmatisering i; Finstad, L. & Høigård (red.):

Kriminologi. Pax Forlag.

Høigård, Cecilie

(1997): “Hva er kriminologi?” I: **Kriminologi.** Liv Finstad og Cecilie Høigård (red.). Pax: Oslo.

Korsnes, Olav Heine Andersen og Thomas Brante

(1997): Sosiologisk Leksikon. Universitetsforlaget, Oslo.

Leer-Salvesen, Paul

(1988): Etter drapet – Samtaler om soning og skyld. Universitetsforlaget, Oslo

Leer-Salvesen, Paul

(1999): **Menneske og straff: En refleksjon om skyld og straff som bidrag til arbeidet med straffens etikk.** Oslo: Universitetsforlaget.

Mauss, Marcel

(1995): **Gaven.** Cappelen Akademiske Forlag As, Halden

Moshuus, Geir

(2005): **Young imigrants of heroin.** Oslo: Unipub

Putnam, Robert

(2000): **Bowling alone: the collapse and revival of American community.** Simon & Schuster, New York

Rønning, Rolf og Starrin, Bengt

(2009): **Sosial kapital i et verferdsperspektiv.** Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo

Sahlins, Marshall D.

(1963): **Poor Man, Rich Man, Big-Man, Chief; Political types in Melanesia and Polynesia.** Comparative Studies in Society and History, Vol. 5, No. 3.
Cambridge University Press.

Sandberg, Sveinung og Pedersen, Willy

(2007): **Gatekapital.** Universitetsforlaget, Oslo

Sandberg, Sveinung og Pedersen, Willy

(2010): **Cannabiskultur.** Universitetsforlaget, Oslo

Schiefloe, Per Morten

(1992): "Sosiale nettverk". i **Perspektiver på sosialt nettverk**. Live Fyrand
(red.). Universitetsforlaget, Oslo

Schiefloe, Per Morten

(2011): **Mennesker og samfunn**. Fagbokforlaget

Smith-Solbakken, Marie og Tungland, Else

(1997): **Narkotikamiljøet: økonomi, kultur og avhengighet**. Oslo:
Gyldendal.

Spradley, James P.

(1980): **Participant Observation**. Wadsworth, Cengage Learning.

Svennevig, Gitte

(2012): **Wayback – Det er aldri for tidlig å angre**. Z-Forlag AS

Svensson, Bengt

(1996): **Pundare, jonkara och andra. Med narkotikan som följeslagare**.
Carlssons Bokförlag, Stockholm

Stortingsmelding nr. 37

(2007-2008): **Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn**.
Det kongelige justis- og politidepartement.

Skarðhamar, Thorbjørn

(2002): **Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler**. Oslo:
Institutt for kriminologi og rettssosiologi.

Tjersland, O. A., Engen, G., Jansen, U.

(2013): **Allianser: Verdier, teorier og metoder i miljøorientert terapi med barn og unge**. Gyldendal Akademisk.

Van Gennep, Arnold

(1960) *The rites of passage*. Trans. Vizedom MB, Caffee, GL. University of Chicago, 1909/1960, Chicago.

Varang, Kjersti

(2004): "Gutter på kant med loven og seg selv", i Hanoa, Kristin, K. Varang & H. Giertsen (Red.) **Liv og lovbrudd**. Universitetsforlaget, Oslo

Vedeler, Gerdt H.

(1993): "Frihetsstraffens innhold – betraktninger om fangens rettigheter og fengselets forpliktelser" i Mathiesen/Heli: **Murer og Mennesker**. Pax Forlag A/S, Oslo

Ødegaardshaugen, Anka

(2003): **Løslatelse fra fengsel. Om hvordan det mulige kan bli umulig**. Hovedfagsoppgave i kriminologi. IKRS. UiO. Oktober 2005.